

Interview

IN GESPREK MET

staatssecretaris Fred Teeven
over strafrecht in de klas

Pilot

MAW

Het nieuwe programma
komt eraan!

Onderwijs

VOOR JONG EN OUD

Puzzelen met maatschappij-
leer, bent u er klaar voor?

Hitte

DE LAATSTE LOODJES

Lesgeven in bloedhete
lokalen

De website
www.maatschappijenpolitiek.nl
is vernieuwd!

- Archief 2004 tot 2012
- Lesmateriaal
- Downloads
- Nieuws

KOM GRATIS MET UW KLAS NAAR POLITIEK DEN HAAG!

ProDemos biedt een gratis educatieve dag in politiek Den Haag voor basisscholen, het voortgezet onderwijs en het mbo. Op locatie maken leerlingen op een leuke en speelse manier kennis met politiek, democratie en rechtsstaat.

Ga voor uw reservering naar
www.prodemos.nl

Schrijf nu in voor
het schooljaar 2014 - 2015

Huis voor democratie en rechtsstaat **ProDemos**

EU-SPECIAL BIJ PRODEMOS

In samenwerking met het Huis van Europa en het Nationaal Archief biedt ProDemos van september tot en met december 2014 een speciaal EU-programma aan. Leerlingen bezoeken de tentoonstelling 'Europa's' in het Nationaal Archief. In deze ruimte wordt met veel symboliek de beginjaren van de EU in Nederland uitgelegd. Vervolgens gaan de leerlingen naar het Huis van Europa. Daar ontdekken zij met behulp van de StemWijzermarkt hoeveel ze weten over Europa. Daarna is er (onder voorbehoud) een gesprek met een Europarlementariër.

Het programma is gratis en wordt eens in de twee weken op vrijdag aangeboden.
Het is geschikt voor bovenbouw havo en vwo.

Ga voor meer informatie en reserveringen naar
www.prodemos.nl

Huis voor democratie en rechtsstaat **ProDemos**

Begin september verschijnt een geheel herziene herdruk van het

Handboek vakdidactiek maatschappijleer

Ton Olgers, Rob van Otterdijk, Gerard Ruijs,
Jan de Kievit en Lieke Meijs

In dit boek wordt een aantal kwesties behandeld rond het leren van maatschappijleer. Het boek verschaft kennis over en inzicht in leerprocessen van maatschappijleer en daagt studenten en docenten uit daar zelf vorm aan te geven. Niet zelden worden maatschappijleerlessen bepaald door wat de lesmethoden bieden. De auteurs zijn voorstanders van diverse vormen van leren met meer vakdidactische variatie. Met dit boek hopen zij de kwaliteit van het maatschappijleeronderwijs een impuls te geven.

Handboek vakdidactiek maatschappijleer

Het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* is een uitgave van het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat.

De herdruk zal zo'n 460 pagina's tellen en kost circa € 35,00.

Huis voor democratie en rechtsstaat **ProDemos**

VRIJ!

De temperaturen lopen soms hoog op in klaslokalen. Tegen de zomer meestal letterlijk, in een enkel geval figuurlijk. De temperaturen stijgen echter zelden als het over democratie gaat. Dat geldt niet alleen voor jongeren. De Nederlandse kiesgerechtigde burger liep niet warm voor de Europese ver-

kiezingen en bleek daarin niet uniek. In Slowakije bleef de opkomst op amper 13 procent steken. Verkiezingen doen er blijkbaar pas toe als de democratie onder vuur ligt. Je zou kunnen stellen dat de lage opkomst dus eigenlijk goed nieuws is. Net over de grenzen van de Europese Unie wordt daar anders over gedacht. In Oekraïne, buurland van vier EU-lidstaten (!), stemden burgers op datzelfde moment voor een nieuwe president. De barricades op en nabij het centraal gelegen Majdan Nezaleznosti herinnerden nog aan de bloedige confrontaties tussen burgers en de (oproer)politie van afgelopen winter. De verkiezingen vormen het begin van de ontwikkeling van een democratische rechtsstaat. Een van de vele comités die

op het plein actief zijn, organiseert ook na de verkiezingen elke zondag een bijeenkomst. 'Zonder leider', verklaart een van de activisten die ik daags na de stembusgang in Kiev ontmoet. 'En zonder partijen', voegt ze daar direct aan toe. Jong en oud voeren ook thuis gesprekken over democratie. 'Wij leggen aan onze opa's en oma's uit hoe een democratie zou moeten functioneren', vertelt studente Marina. De afgelopen tien jaar maakte ze al twee revoluties in haar geboorteland mee. Terwijl een land als Oekraïne snakt naar democratie en de bijbehorende vrijheden, snakken onze leerlingen vooral naar de zomervakantie en de vrijheden die daarbij horen. Gelukkig maar, zou je zeggen, al hoop je soms als docent op iets meer democratisch bewustzijn.

IVO PERTIJS

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

<p>3 REDACTIONEEL</p> <p>4 STAATSSECRETARIS TEEVEN OVER DE RECHTSSTAAT</p> <p>7 MOTIE</p> <p>8 NIEUW MAW-PROGRAMMA</p> <p>11 VOX POPULI</p>	<p>12 KRITIEK NIEUW PROGRAMMA</p> <p>13 CAMPAGNE MAW</p> <p>14 CONCEPTEN EN CONTEXTEN</p> <p>16 M&PUZZEL DOCENTEN</p> <p>18 IN MEMORIAM ROBERT DAHL</p>	<p>20 DOCENTENOPLEIDERS</p> <p>22 M&P-REDACTEUREN OVER EXAMENS</p> <p>23 DE WERKVLOER</p> <p>24 LESMATERIAAL: ABC EN PLACEMAT</p> <p>26 M&PUZZEL LEERLINGEN</p>	<p>28 HELP!</p> <p>29 RECENSIES</p> <p>30 NVLM</p> <p>31 BOEKENKAST</p>
--	--	--	---

04

12

14

18

22

INTERVIEW MET STAATSSECRETARIS VAN VEILIGHEID EN JUSTITIE FRED TEEVEN

'IK ZIE MIJZELF ALS DIENAAR VAN DE RECHTSSTAAT'

Pittige discussies in de klas gaan vaak over onderwerpen die in de portefeuille van Fred Teeven zitten: migratie, strafrecht en het gevangeniswezen. Dat mensen het niet altijd met hem eens zijn, is voor de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie geen verrassing. 'Als je deze portefeuille mag doen, dan weet je dat niet iedereen met een lauwerkrans klaar staat.'

IVO PERTIJS

'D é media? Dat is een containerbegrip. Als je ziet hoe er vandaag in de media over de instroom van asielzoekers uit Eritrea of Syrië wordt bericht, dan maakt het wel enig verschil of je *De Telegraaf*, *de Volkskrant* of vanavond *NRC Handelsblad* leest', vertelt staatssecretaris Fred Teeven op het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Direct na het interview moet hij naar de Tweede Kamer om vragen over de toegenomen instroom van asielzoekers te beantwoorden. Later die middag haalt een motie van wantrouwen van de PVV geen meerderheid in de Kamer. Regelmatig is er in de media aandacht voor maatschappelijk gevoelige of individuele zaken waarvoor de staatssecretaris de politieke verantwoordelijkheid draagt. 'Het is belangrijk dat jongeren worden meegenomen in het idee dat media niet altijd objectief berichten en dat er soms kleur in kan zitten.' Enige nuancering in de klas als het om strafrecht gaat is volgens Teeven 'niet heel verkeerd'. De invloed van de docent maatschappijleer mag daarbij niet worden onderschat. 'Ik was officier van justitie en mijn jongste dochter zat in vwo-4 waar ze maatschappijleer kreeg. Zij had een docent die dat vak vanuit zijn eigen politieke overtuiging bracht. Daar werd ik ongeveer dagelijks mee geconfronteerd. Ik denk dat dit voor sommige docenten ook wel lastig is. Ik vind dat je als docent altijd moet proberen om zaken van meerdere kanten te belichten, ook al heb je een eigen kijk op de samenleving.'

Hoe zou een docent dat in een concreet geval volgens u kunnen aanpakken?

'Neem de zaak Benno L. Je moet als docent niet zeggen: dit is de oplossing. Ik vind het belangrijk dat eerst aan jongeren wordt gevraagd wat zij denken dat de oplossing is, om vervolgens de dilemma's rond zo'n gekozen oplossing te schetsen en pas dan te zeggen voor welke oplossing de overheid heeft gekozen om het probleem te tackelen. Wat bijvoorbeeld bij Benno L. speelt is de vraag of je vindt dat zo iemand naar de samenleving mag terugkeren. De discussie moet eerst gaan over de vraag of iemand een tweede of

derde kans moet krijgen. Als je die vraag met "Nee" beantwoordt, dan moet je wel zeggen dat dat geen oplossing is. In dat geval moet je het confronterend aan die jongeren brengen: moeten we deze mensen op een platform op de Noordzee zetten? Dat is de PVV-oplossing die je soms ook van leerlingen te horen krijgt. Je moet ook de onmogelijkheden van onwerkbare varianten schetsen.'

In een eerder interview met *Maatschappij & Politiek* zei advocaat Gerard Spong dat burgers te weinig kennis van het strafrecht hebben. Deelt u deze opvatting?

'Ik maak mij daar geen zorgen over. Als je jongeren bij de wereld van het strafrecht wilt betrekken, dan moet je ervaringsdeskundigen voor de klas krijgen, zoals officieren van justitie, advocaten en rechters. Ik heb daar zelf leuke ervaringen mee. Als officier van justitie heb ik voor een havo-4-klas gestaan en nam toen het voorbeeld van een straatroof waarbij een mobieltje was gestolen. Aan de leerlingen stelde ik de vraag wat er dan met je gebeurt en wat je van de rechtsstaat verwacht. Ik kreeg totaal verschillende reacties van "Ik doe geen aangifte, want mijn mobieltje wordt toch door de verzekering vergoed" tot "De dader moet worden gestraft". Het is goed om mensen uit te nodigen die zowel aan de handhavingskant, de verdedigingskant als de resocialisatiekant zitten. Een ander interessant onderwerp is wat te doen met een zedendelinquent die jouw jongere zusje heeft betast. Dan varieert het in die klassen ook van "De ergste straf is niet hoog genoeg" tot "We moeten zorgen dat het nooit meer gebeurt".

Jongeren kunnen ook zittingen bijwonen. Als officier in Amsterdam vroeg ik vooraf weleens aan leerlingen: "Ik heb vandaag tien zaken op de rol staan, waaronder een diefstal van een telefoon en iemand die een ander een klap heeft gegeven in een café. Wat vinden jullie dat zo iemand voor straf moet krijgen?". Dan krijg je niet per definitie een waanzinnig beeld, bijvoorbeeld dat ze de doodstraf moeten krijgen, maar het is ook niet dat leerlingen vinden dat deze mensen zonder straf moeten weggelaten worden. Wat ze allemaal wel vinden is dat de schade van het slachtoffer moet worden vergoed. Dat is een interessant

punt. Ik word nog steeds door scholen benaderd, maar kom daar als staatssecretaris niet meer aan toe, anders had ik het wel een paar keer gedaan.'

Er ligt nu een wetsvoorstel dat de positie van het slachtoffer in de toekomst versterkt. Vanuit de advocatuur is er kritiek op het uitgebreide spreekrecht voor slachtoffers. Leerlingen vinden het vaak juist vreemd dat slachtoffers voorheen amper spreekrecht hadden. Welke belangenafweging maakt u?

'De rol van het slachtoffer is niet onbetwist. Hij wordt geen aparte procespartij en wordt geen aanklager. Ik stel voor dat je je binnenkort wel over het bewijs en de hoogte van de straf mag uitspreken. Daar zit echter ook een keerzijde aan. Op het moment dat een slachtoffer zich uitspreekt, dan mag de verdachte het slachtoffer ook over die belastende verklaring ondervragen. Als het slachtoffer zich alleen maar uitlaat over het leed dat hem is overkomen, zoals het nu in feite al gaat, dan heb je niet het risico dat het slachtoffer op een openbare zitting onder het mes wordt gelegd. Waar je voor moet oppassen is dat slachtoffers rechten worden toegekend die met zich meebrengen dat ze tijdens de zitting door ervaringen nogmaals slachtoffer worden, ofwel secundaire victimisatie. Dat kan dus contraproductief werken. Je moet in het belang van het slachtoffer naar een goede balans zoeken. Nu gaat het volgens de wet alleen over het leed en de schadevergoeding, maar straks gaat het tevens over het bewijs en de straf. Het wetsvoorstel is echter breder: het slachtoffer mag ook zeggen of kan worden bewezen dat de verdachte het feit heeft gepleegd. Meestal bestaat daar bij het slachtoffer geen twijfel over en dat kan dus extra belastend werken. Er zijn ook ideeën geweest om de rechter zich eerst te laten uitspreken over de vraag of iemand het heeft gedaan en dan het slachtoffer te laten zeggen wat de hoogte van de straf moet zijn, maar dat zogeheten *tweefasenproces* lijkt een niet zo werkbaar model. In de Tweede Kamer zie je een beweging om heel veel rechten aan het slachtoffer te geven. Dit ondersteun ik ook buitengewoon, maar je moet ook naar de risico's kijken.'

'Als leerlingen denken dat het een hotel is, dan moet je ze toch echt de gevangenis in nemen'
(foto: Ivo Pertijs)

Naast de uitbreiding van de rechten van slachtoffers neemt u ook maatregelen om bijvoorbeeld het toezicht op plegers van zeden- en geweldsdelicten na hun vrijlating te verlengen. Wat zegt dit over de veranderende samenleving?

'Bij het langdurig toezicht van zeden- en geweldsdelinquenten kan de rechter na de periode van de voorwaarden straks beslissen om nog een aparte maatregel op te leggen. Of dat voor een periode van twee, drie, vier of vijf jaar is, is dan de vraag. Wat we in de wet voorstellen is om die maatregel steeds te kunnen verlengen. Wat je merkt, en dat zag je bij-

voorbeeld bij Sytze van der V., is dat als er geen toezicht meer van de Reclassering is, deze mensen gaan zwerven. Dan raak je het zicht op die mensen kwijt. Vroeger was het idee dat ze dan wel weer in de samenleving worden opgenomen en dat dit zich vanzelf wel regelt. Dat is niet meer zo. Het gevoel heerst dat die mensen in de gaten moeten worden gehouden. Als deze mensen uit beeld raken, zoals bij zedendelinquenten, dan recidiveren ze na een langere periode. Die kans is natuurlijk veel kleiner in de eerste jaren als ze door de Reclassering worden gevolgd. Maar als je ze daarna loslaat, dan zie je dat de

recidivekans na een periode van vijftien jaar groter wordt.'

Bij leerlingen bestaat nog altijd het beeld dat gedetineerden in Nederlandse gevangenissen het relatief goed hebben. Denkt u dat dit beeld met het Masterplan Gevangeniswezen zal veranderen?

'Nederlandse gevangenissen gaan van een bepaalde norm van humaniteit uit. Als het om de kwaliteit van de gevangenissen in vergelijking met de andere landen van de Europese Unie gaat, denk ik dat we in de ranking niet extreem hoog, maar ook niet extreem laag staan, maar ergens boven

SPREEKRECHT IN HET EINDEXAMEN

De eerste opgave van het vwo-examen ging over het spreekrecht. Op verzoek van *M&P* bekeek staatssecretaris Teeven deze opdracht. 'Ik ben blij met de aandacht voor de rechten van slachtoffers en verdachten in het eindexamen maatschappijwetenschappen voor het vwo. Dit is een keuze die goed aansluit bij de actuele ontwikkelingen in de wetgeving van het kabinet en de discussies daarover', stelt Teeven. 'Het geeft ook nog maar eens aan hoe belangrijk het recht als maatschappijthema is. Het maakt jongeren meer bewust van het belang van de rechtsstaat. Zij zijn er tenslotte zelf ook onderdeel van.'

de middenmoot. Het is echter geen hotel. Als leerlingen denken dat het een hotel is, dan moet je ze toch echt de gevangenis in nemen zodat ze zien dat het echt niet zo is. De cellen zijn klein, en als gedetineerden in het kader van het masterplan met zijn tweeën op een cel moeten, dan wordt het helemaal minder gezellig. In het masterplan zitten maatregelen die het beeld van een hotel zullen nuanceren. Naarmate je meer mensen op een cel gaat zetten, dan wordt het aantal vierkante meters per gedetineerde kleiner. We doen dat niet in elke gevangenis. Het uitgangspunt van Nederlandse gevangenis is dat er niet meer beveiliging is dan nodig is. We gaan gevangenen wel meer aanspreken op het gebied van re-integratie. Er zijn plannen om geen verlof te geven als mensen niet meewerken om iets van hun eigen leven te maken. Dan kom je wel een keer voorwaardelijk vrij, maar krijg je geen daarvoor. Goed gedrag wordt beloond, slecht gedrag niet. Je behoudt wel al je rechten, maar krijgt niet al die privileges. Die moet je verdienen. Het was een automatisme, maar dat is eruit.'

U wordt vaak verweten dat u de rechtsstaat afbreekt. Wat doet dat met u?

'Ik zie mijzelf als een dienaar van de rechtsstaat en niet als afbreker. Ik sta wel open voor kritiek. Als er kritiek komt uit de advocatuur of de zittende magistratuur, dan luister ik daar naar. Ik kijk kritisch in de spiegel en vraag mij af of dat wel klopt? Ik denk dat de rechtsstaat wel meer is dan de rechten van de verdachte. De rechtsstaat betreft ook de rechten van het slachtoffer en de nabestaanden. Je hoort mij niet zeggen dat ik de kritiek van mij laat afglijden. Dat is absoluut niet zo. Ik neem de kritiek ter harte en kijk uiteraard of we niet doorschieten. Zelfreflectie is belangrijk als je op deze functie zit. Je moet wel degelijk soms tegen de stroom in roeien. Volkert van der G. is daarvan een voorbeeld. Dan moet je dingen doen waarvan een groot gedeelte van de samenleving denkt dat het anders zou moeten. Dat hoort ook bij de rechtsstaat. Die kritiek doet persoonlijk niet zoveel met mij, maar die heb je wel nodig om te kunnen functioneren. Tegenspraak is belangrijk. Als je dat negeert, dan wordt het eng. Ik heb een portefeuille met het vreemdelingenrecht en het gevangeniswezen waarin je individuele gevallen moet bekijken en individuele beslissingen moet nemen. Dit is niet de portefeuille waar je altijd de bloemen en prijzen uitgereikt krijgt, laat dat duidelijk zijn. Als je deze portefeuille mag doen, dan weet je dat niet iedereen met een lauwerkrans klaar staat.' ♦

TON ELIAS (VVD)

MOTIE

NIEUWSGIERIGHEID

Het *NOS Journaal* van acht uur is door de week vaak het best bekeken programma op de Nederlandse televisie. Ook de grote concurrent, het *RTL Nieuws*, een half uur eerder op RTL4, ontbreekt zelden in de top tien van best bekeken programma's van die dag. Daarnaast worden andere nieuwsprogramma's, zoals *Hart van Nederland*, *Nieuwsuur* en *EenVandaag*, veel bekeken. De Nederlander is dus geïnteresseerd in het nieuws, zou je zeggen.

Toch is er een probleem: de jongere kijker. Uit onderzoek blijkt namelijk dat slechts 3,6 procent van de jongeren tussen 16 en 24 jaar naar het *NOS Journaal* kijkt, terwijl dit percentage voor de hele bevolking veel hoger ligt. Dit geldt ook voor andere nieuwsprogramma's, kranten en de radio. Jongeren kijken niet of nauwelijks. Initiatieven als het hippere *NOS op 3*, met korte berichten, weinig moeilijke woorden en veel filmpjes, veranderen daar maar weinig aan.

Dat hoeft natuurlijk helemaal geen probleem te zijn. Als jongeren het nieuws maar op andere manieren meekrijgen, bijvoorbeeld door het nieuws te volgen op de smartphone wanneer dat uitkomt - zonder om klokslag acht uur naast je ouders op de bank te hoeven zitten - of via sites als *NU.nl* of via Twitter. Toch doen veel jongeren ook dat amper; nieuws wordt saai gevonden.

Dat is *wel* een probleem. Nieuws gaat immers ook over jongeren: over school, werk en vrije tijd en over gebeurtenissen in Nederland en de wereld. Gebeurtenissen die het Nederland en de wereld van de toekomst vormen. Een toekomst die voor jongeren, als je er logisch over nadenkt, belangrijker zou moeten zijn dan voor volwassenen.

Daarom wil ik met mijn *motie* jongeren oproepen om het nieuws te volgen. Kijk eens naar het *Journaal*, pak eens een krant of kijk eens op nieuwssites. De wereld is groter en dichterbij dan gedacht. Zo kun je op het nieuws zien waar voor jou over vijf jaar kansen op de arbeidsmarkt liggen. Oekraïne is veel dichterbij dan je zou denken. Ten slotte: nieuws is helemaal niet saai. Kijk maar! ♦

'DAT IS TOCH DUIDELIJK EEN STUKJE BINDING, MENEER!'

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen het oude en nieuwe programma van maatschappijwetenschappen? M&P-redacteur en projectleider van het pilotprogramma Lieke Meijs brengt deze in kaart.

LIEKE MEIJS

In de periode dat nieuwe programma's voor vakken in de Tweede Fase werden ontwikkeld speelde voor maatschappijleer de kwestie van twee gedaanten van het vak: het algemene verplichte vak voor alle leerlingen en het profielkeuzevak voor leerlingen met een maatschappijprofiel of als keuzevak in de vrije ruimte. Vooral de kwestie welke vak als verplicht vak voor alle havo/vwo-leerlingen zou worden ingevoerd (MMW, combinatievak geschiedenis/maatschappijleer) hield de gemoederen lange tijd bezig. Toen duidelijk werd dat het maatschappijleer werd, ontstond de behoefte de inhoud van het algemene vak en het profielvak van elkaar te onderscheiden en vernieuwen. Voor alle programma's in de Tweede Fase gold dat deze werden ontwikkeld met het oog op eisen die het modern onderwijs stelt: meer nadruk op (hogere denk-)vaardigheden en minder nadruk op *encyclopedische kennis*, die zeker bij een vak als maatschappijleer snel verouderd.

In de periode vanaf 2007 is een nieuw programma maatschappijwetenschappen ontwikkeld dat van het oude programma op een aantal punten verschilt.

INHOUD VAN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN ANDERS DAN DIE VAN MAATSCHAPPIJLEER

Uiteraard was de inhoud van maatschappijwetenschappen al anders dan die van maatschappijleer, maar in het pilotprogramma worden de verschillen nog eens extra aangezet. Het gaat om de wetenschappelijke benadering van vraagstukken met behulp van kernconcepten. Deze benadering zit inmiddels tussen de oren van de leerlingen. Als we tijdens ons traditionele uitje naar de Tweede Kamer uitleg krijgen over de rol van het koningschap in het moderne Nederland, stellen de leerlingen triomfantelijk dat ze 'daar nu toch duidelijk een stukje binding zien, meneer!'. Zo werken hoofd- en kernconcepten als een soort bril.

(Niels Hoendervanger, vwo-pilotdocent)

Leerlingen leren op een andere manier kijken. Er is een opvallend verschil in reacties van leerlingen na afloop van een excursie naar een politierechterzitting in vergelijking met het oude programma.

'Mevrouw!', roept Joeri, 'heeft u het gezien? Het waren allemaal mannen die voor de rechter moesten verschijnen!' 'En', vult Bouchra aan, 'ze kwamen allemaal uit een laag sociaal milieu'. (In het nieuwe programma zit nu het onderdeel kenmerken van daders.)

(Inge Koppert, havo-pilotdocente)

Beide programma's hebben uiteraard de samenleving als object. Echter: 'maatschappijleer zoomt in op de participatie van burgers in de samenleving en de daarbij behorende rechten en plichten, maatschappijwetenschappen op de bestudering van de samenleving op basis van kennis en instrumenten van de sociale wetenschappen' (Schnabel 2009). Dit leidt ertoe dat maatschappijleer een ander doel heeft namelijk 'burgerschapsvorming' en maatschappijwetenschappen het doel 'inzicht te geven in structuren en processen in de samenleving met behulp van de kennis en methodologie van de sociologie en politicologie'. De inhoud van beide programma's loopt nu sterk uiteen. Uit de enquête die onder pilotleerlingen is gehouden, blijkt dat leerlingen het nu meer als twee verschillende vakken zien.

STRUCTUUR VAN DE INHOUD IS ANDERS: GEEN THEMA'S MAAR CONCEPTEN EN CONTEXTEN

Het duurt even voordat ook de leerlingen het verschil tussen hoofd- en kernconcepten enerzijds en de contexten anderzijds goed door hebben. Ook als docent is het even wennen. In het begin zeg je maar tegen de leerlingen dat je een gereedschapskist hebt met concepten waarmee je vraagstukken (de contexten) leert begrijpen. Als docent is inlezen een must. Vooral achter de achtergronden van kernconcepten, zoals over sociale ongelijkheid of sociale cohesie, zit veel meer dan de definitie prijsgeeft. Om leerlingen goed te kunnen sturen in het juiste gebruik en begrip van kernconcepten, moet je deze kennis als docent paraat hebben. Terug naar de handboeken van de sociale wetenschappen dus.

(Niels Hoendervanger)

'De contexten in het vwo-programma zijn meer internationaal gericht, zoals machtsverhoudingen in de wereld': Oekraïense kinderen passeren een barricade in Kiev (foto: Ivo Pertijis)

Sociale cohesie is als kernconcept veruit favoriet bij havoleerlingen. Het wordt te pas en onpas toegepast. Bij onenigheid in de klas: 'Dit is niet goed voor de sociale cohesie'. Bijzonder grappig vond ik het gebruik in de volgende (nieuwe) context.

Cesar: 'Mag ik een poster voor het eindexamengala maken met u erop en een passende woordgrap? Alle posters dienen tevens als een kleine herinnering voor de eindexamenleerlingen aan hun oud-docenten.'

'Mag ik de woordgrap weten van te voren?'

Cesar: Ik dacht aan: 'Mevrouw Koppert zorgt voor sociale cohesie op de dansvloer.'

(Inge Koppert)

In 2010 konden de pilotdocenten zich moeilijk een voorstelling maken van het verschil bij het werken met een programma dat beoogt leerlingen conceptueel te leren denken. Inmiddels zijn ze vier jaar verder en hebben ze al vele lessen gegeven waarin ze dit uitvoerden.¹ Waar zit het verschil in? In het oude programma komen bij een thema als massamedia wel honderden begrippen voor: themaspecifieke begrippen (*entertainment education*), maar ook algemene begrippen als socialisatie. In het nieuwe programma is expliciet verschil gemaakt tussen de hoofd- en kernconcepten (waarvan socialisatie er een is) die de basisbegrippen vormen van het vak en de contextspecifieke begrippen. Deze laatste zijn hulpbegrippen voor leerlingen om de context beter te kunnen begrijpen. Omdat de hoofd- en kernconcepten belangrijk zijn, is in de pilot nagedacht hoe deze begrippen de leerlingen kunnen worden aangeleerd. Er zijn didactische hulpmiddelen bedacht, zoals placemats met

de definities en affiches voor in de klas, maar er is in de pilot vooral gesproken over hoe docenten hun leerlingen verder kunnen krijgen dan het uit het hoofd leren van definities. Voor leerlingen bestaat het vak niet langer uit losse thema's maar uit een kast aan instrumenten die ze binnen voorgeschreven contexten kunnen inzetten en toepassen, maar ook kunnen worden gebruikt binnen nieuwe contexten, zoals ze die op het centraal examen krijgen.²

Doel van het programma is dat je problemen uit de maatschappij door middel van die hoofd- en kernconcepten bekijkt en allerlei aspecten van de samenleving op die manier beschouwt. Ik vind juist dat er daardoor wel een samenhang in zit omdat bij elk onderwerp wel weer dezelfde hoofd- of kernconcepten terugkomen. Je kunt het overal wel een beetje aanhangen, dus dan heeft het juist wel weer meer samenhang.

(Lisa, gymnasium-5-leerling van een pilotschool)

Door die contexten is het vak heel praktijkgericht. Die kern- en hoofdconcepten zijn eigenlijk heel abstract. Als je dat leest denk je: "Ja, dit is heel leuk, maar wat lees je nu eigenlijk, waar gaat het precies over". Doordat je dat in een context gebruikt wordt het heel duidelijk wat er wordt gevraagd, dat is een onderdeel van dat.

(Scott, gymnasium-6-leerling van een pilotschool)

HOGERE DENKVAARDIGHEDEN CENTRAAL

Hier ligt nog een uitdaging voor het nieuwe programma. We proberen al veel, maar een definitief oordeel over wat we nu precies onder analyseren verstaan blijft nog uit. Toch hebben we al veel getest. Wat te denken van vwo-5-leerlingen die met een mooi artikel over Iran uit NRC Handelsblad aan de gang gaan. Correspondent Thomas Erdbrink schrijft over het uitblijven van de Arabische Lente in Iran en de mogelijke link met de opkomende middenklasse in Iran. Leerlingen gaan aan de slag om in de tekst eerst kernconcepten te herkennen. Welke kernconcepten worden letterlijk genoemd en welke staan verborgen? De docent geeft een onderzoeksvraag: 'Waarom blijft de Arabische Lente in Iran uit? Kun je vanuit een van de hoofdconcepten op deze vraag een antwoord geven? Gebruik hierbij enkele kernconcepten naar keuze'. Dat levert mooie discussies op. Vooral ook omdat er ter verklaring ook vaak kernconcepten een rol kunnen spelen die helemaal niet in de tekst van het artikel worden genoemd, zoals modernisering.
(Niels Hoendervanger)

In het huidige programma leren leerlingen maatschappelijke verschijnselen te analyseren met behulp van de vier invalshoeken van het vak. Hoewel leerlingen bij het ontleden van een maatschappelijke kwestie houvast hebben aan deze invalshoeken, hebben deze zich niet ontwikkeld tot de rode draad in de didactiek en het lesgeven over dit programma. Op het centraal examen komen ook maar incidenteel vragen over de invalshoeken voor. Uitgangspunt bij het nieuwe programma is het streven dat de leerling de stof op een hoger niveau beheerst. Bij dit doel van hogere denkvaardigheden gaat het niet alleen om het routinematig onthouden van wat zij leren, maar om het - met behulp van de geleerde informatie - kunnen interpreteren, analyseren en oplossen van nieuwe kwesties. Daarbij wordt van een leerling verlangd dat hij zelf verbanden tussen onderdelen kan leggen en geleerde kernconcepten kan inzetten ter verklaring van maatschappelijke verschijnselen en processen. Doel is dat leerlingen met het beste inzicht in de stof op het centraal examen een 9 halen en niet de leerlingen die het beste uit het hoofd kunnen leren. Om dit doel te bereiken is veel ervaring van docenten/examenmakers en methoden schrijvers nodig. Immers pas als er een gezamenlijk beeld is van wat voor type opdrachten hogere denkvaardigheden aanleren en er ook in de praktijk ervaringen mee zijn opgedaan, kunnen examenmakers vragen ontwikkelen die hierop aansluiten.

VERSCHIL HAVO EN VWO AANGESCHERPT

Mijn motivatie om met de pilot mee te doen was het leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling van een 'eigen' havoprogramma. Binnen de context samenlevingsvormen (Vorming) kan ik heel gemakkelijk veranderingen in de rol van socialisatoren door ontwikkelingen als individualisering en democratisering (kernconcepten) uitleggen. Dan vraag ik gewoon: als ik nu vanavond rond etenstijd bij jullie langs zou komen, wat tref ik dan aan? Zitten jullie dan, net als in de jaren vijftig, met zijn allen aan tafel? (Inge Koppert)

Er is een bewuste keuze gemaakt om in het nieuwe programma het onderscheid tussen de havo en het vwo scherper neer te zetten. Weliswaar zijn de hoofd- en kernconcepten voor de havo en het vwo hetzelfde, maar in de uitwerking ervan leren vwo-leerlingen vanuit wetenschappelijke benaderingen er naar kijken en leren havoleerlingen ze meer concreet toe te passen. De contexten in het vwo-programma zijn andere dan in het havoprogramma; ze zijn meer internationaal gericht, zoals Machtsverhoudingen in de wereld. Leerlingen leren aan de hand van kernconcepten als macht/gezag en conflict/samenwerking naar de verhoudingen tussen staten te kijken. De contexten in het havoprogramma zijn meer nationaal gericht en concreter van onderwerp, zoals veiligheid. Hierbij leren leerlingen aan de hand van kernconcepten als sociale cohesie en sociale en politieke instituties naar binding en veiligheid in de samenleving te kijken.

ACTUALITEIT EEN VASTE PLAATS IN HET PROGRAMMA

De pilot dwingt je tot vernieuwing, maar ook tot aanpassing van aloude succesnummers binnen het nieuwe kader. Zo starten we altijd de week met 'actualiteit met...'; verzorgd door een van de leerlingen: een korte presentatie over het nieuws dat de leerling belangrijk vond, met enige achtergrondinformatie en een korte discussie met de klas. In het nieuwe programma is dat niet verdwenen. Wel voegen we een vraag toe. Hoe kan de actualiteit worden begrepen met behulp van een of meerdere kernconcepten?
(Niels Hoendervanger)

De actualiteit van alledag biedt materiaal in overvloed om leerlingen de geleerde informatie te laten toepassen. In het nieuwe programma zijn bewust twee schoolexamendomeinen hiervoor ingeruimd (een over de sociale actualiteit en een over de politieke actualiteit)³ zodat er ook daadwerkelijk leestijd beschikbaar is voor opmerkelijke zaken uit het nieuws. In het eerste pilotjaar viel het kabinet. De pilotscholen besloten onmiddellijk de overstap naar het domein van de politieke actualiteit te maken en zo direct op actuele kwesties aan te sluiten. De manier waarop de actualiteit aan bod komt beslist de docent: dat kan wekelijks of in een afzonderlijke periode of gekoppeld aan verkiezingen. ♦

Noten

1. Zie videobeelden van lessen in de pilotscholen <http://maatschappijwetenschappen.slo.nl/planning/video>
2. In de M&P-rubriek 'Pilot belicht' staan daar voorbeelden van: http://maatschappijwetenschappen.slo.nl/publicaties/pilotbelicht/Pilot_belicht_M_P_mei_2012_Analysevaardigheden.pdf
3. In het havoprogramma is het een keuze uit een van de twee, in het vwo-programma zijn beide schoolexamendomeinen voorgeschreven.

OPROEP

Wat vindt u goed en wat minder goed aan het nieuwe maw-programma? Laat het de redactie weten via i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl.

VOX populi

NIEUW PROGRAMMA MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN?
 JOUW SCHOOL IS EEN PILOTSCHOOL EN PROBEERT NU HET NIEUWE PROGRAMMA
 VOOR HET VAK MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN UIT. WAT SPREEKT JE ERIN AAN
 EN WAT MOET ER NOG WORDEN VERBETERD?

MAARTJE, VWO-6,
 STEDELIJK GYMNASIUM NIJMEGEN

HET IS MEER INZICHT EN TOEPASSEN

'Vorig jaar heb ik de oude methode gehad, deze nieuwe methode is veel fijner. Het is niet zo veel stampwerk en veel meer inzicht en toepassen. Wel is het blauwe boekje met de hoofd- en kernconcepten een soort *bijbeltje* voor het vak.'

RUBEN EN LISA, VWO-5,
 STEDELIJK GYMNASIUM NIJMEGEN

JE HERKENT VEEL IN DE ACTUALITEIT

'Het vak is interessant en sluit goed aan bij onze interesses. Je kunt de inhoud goed gebruiken bij vervolgstudies. Wij gaan Rechten studeren, dat gaat over de samenleving. Ook herken je veel in de actualiteit. Het is wel veel werk en de stof is best pittig. Daarnaast mag het materiaal beter worden gestructureerd.'

DAAN, VWO-5,
 ICHTHUS LYCEUM DRIEHUIS

EEN VAK DAT AANSLUIT OP ANDERE VAKKEN

'Maatschappijwetenschappen is een leuk en interessant vak. Je leert veel over de actualiteit en past dat toe op de stof. Het is een vak dat aansluit op andere vakken en studies en daarom heb ik het ook gekozen. Een betere structuur is voor later wel belangrijk, dat zou gemakkelijker zijn om te leren.'

IN GESPREK MET MAATSCHAPPIJLEERDOCENT WIM RASING OVER DE METHODE VAN DE INVALSHOEKEN

EEN PLEIDOOI VOOR DE INVALSHOEKEN

Wim Rasing is docent maatschappijleer en filosofie aan het Stedelijk Gymnasium te Arnhem en pleitbezorger van de invalshoeken. *Maatschappij & Politiek* stelt hem vier vragen over de kracht en mogelijkheden van deze methode: Wat moeten we op ons netvlies houden wanneer we naar de concept-contextbenadering overgaan?

JANET DUURSMa

Maatschappijleer en -wetenschappen hebben jarenlang gewerkt met de methode van de invalshoeken. U waardeert deze methode op grond van haar systematiek. Kunt u uitleggen wat deze methode zo systematisch maakt?

Wim Rasing: 'In vergelijking met de tijd voorafgaand aan de invalshoeken was de komst van invalshoeken een enorme vooruitgang, net zoals het opstellen van eindtermen dat was. Als zodanig waren dit zeer belangrijke ontwikkelingen voor de positionering van het vak maatschappijleer na de inwerkingtreding van de Mammoetwet in 1968. De invalshoeken en eindtermen en de ontwikkeling van ons vak tot een regulier examenvak op alle niveaus van het voortgezet onderwijs droegen niet alleen bij aan een statusverbetering van het vak. Het bood en biedt docenten en leerlingen een analysemodel om meer grip op de holistische, complexe en altijd veranderende wereld om hen heen te krijgen. Als ik me niet vergis is *eindterm* als begrip, *concept* zo je wilt, zelfs afkomstig uit de Structuurcommissie Examen Maatschappijleer. Dat dit een algemeen ingeburgerde term in het onderwijs is geworden is veelzeggend.

De invalshoeken zijn natuurlijk een middel, geen doel op zichzelf. Niettemin zijn ze voor leerlingen bruikbaar om maatschappelijke vraagstukken te analyseren. Ze brengen leerlingen tot het inzicht dat een in tijd en ruimte min of meer af te bakenen maatschappelijk probleem in al zijn complexiteit uiteen te rafelen is, waarbij duidelijk wordt hoezeer allerlei zaken onderling samenhangen, maar waar toch wel grip op is te krijgen. De invalshoeken maken leerlingen duidelijk dat er bij alle vraagstukken *belangen* en *macht*(sverhoudingen) meespelen, dat er bij allerlei betrokkenen een *normatieve gelaagdheid* in is terug te vinden en dat daarmee ook weer *politieke visies* - die zelf ook weer in de machtsverhoudingen figureren - samenhangen. Ik zeg niet dat een andere benadering, zoals de concept-contextbenadering, dat niet zou kunnen bewerkstelligen. Dat kan natuurlijk wel. Alleen vind ik dat de invalshoekenbenadering altijd goed bruikbaar is geweest vanwege het praktische houvast dat deze biedt. Het kost weinig moeite om de leerlingen de perspectieven bij te brengen en ze er zelf mee te laten werken, zo is mijn ervaring.'

De concept-contextbenadering is inmiddels bij meerdere vakken het uitgangspunt. Als systematiek een pre is, is het dan niet juist goed voor leerlingen dat zij les krijgen volgens een methode die bij meerdere vakken wordt toegepast?

'Ik zie dat niet noodzakelijk als een pre. Elk vak heeft natuurlijk zijn eigen specifieke inhoud. Al die verschillende domeinen vereisen in mijn visie geenszins een soortgelijke of identieke methodische aanpak. Een ieder moet met de verscheidenheid van vakken - net zoals met de verscheidenheid van mensen in de samenleving - leren omgaan. Dat is deel van elk leerproces.'

Routinematig werken is een slechte zaak als de actualiteit in de les ontbreekt: de anti-WK-demonstraties door bewoners van de Braziliaanse favela's voor beter onderwijs (foto: Fernando Frazao)

Veranderingen in het onderwijs zijn, als veranderingen in de samenleving, aan golfbewegingen onderhevig. Kunt u de beweging van de invalshoekenbenadering naar de concept-contextbenadering in een dergelijke beweging plaatsen?

'Er is altijd wel kritiek geweest op de invalshoeken en op het *dichttimmeren* van het vak door het allemaal te zeer te structureren en voor het kauwen - zoals te weinig ruimte of gelegenheid voor leerlingen om op een eigen (creatieve) manier naar dingen te kijken en er een eigen mening over te ontwikkelen. Ongetwijfeld heeft de introductie van de concept-contextbenadering daarmee van doen. Dat weerspiegelt een meer individualistische toonzetting die in de samenleving in het algemeen ook wel is te bespeuren. Of dit een vooruitgang is moet nog blijken, maar ik heb er niets op tegen.'

Is het niet sowieso goed voor een vak om eens in de zoveel tijd de boel eens drastisch te herzien, ter voorkoming van routinematig werken? Bovendien, als de wereld om ons heen verandert, moet dan niet juist een vak als maatschappijwetenschappen mee veranderen?

'De voortgaande veranderingen in de samenleving die de jeu van ons vak zijn, voorkomen naar mijn mening een vastroesten. Routinematig werken wordt alleen dan een slechte zaak wanneer docenten verzuimen die actualiteit in hun lessen en benadering te betrekken. Het heeft een negatieve klank: routinematig. Je kunt echter ook benadrukken dat routine iemand juist tot een expert kan maken. Dat geldt ook voor docenten die gebeurtenissen, ontwikkelingen of veranderingen in de samenleving snel en beter kunnen duiden omdat ze daar routine in hebben. Daar kunnen leerlingen hun voordeel mee doen. Dat een schoolvak zowel qua stofinhoud als qua benaderingswijzen er goed aan doet om dynamisch te blijven is evident en dat geldt uiteraard ook voor maatschappijwetenschappen. Daarbij heeft het mijn voorkeur om dat niet al te drastisch te doen. Een drastische reorganisatie heeft al snel iets van opschudden om het opschudden; wat is er van het drastisch opschudden, dat als Het Studiehuis bekendstond, terechtgekomen?' ♦

PROPAGANDA VOOR HET NIEUWE MAW-PROGRAMMA

VOER CAMPAGNE!

Het nieuwe programma maatschappijwetenschappen komt eraan. Als je leerlingen wil overtuigen, dan kun je niet vroeg genoeg beginnen. *M&P*-redacteur Coen Gelinck pleit daarom voor een permanente campagne.

COEN GELINCK

Op elke havo/vwo-school is het een keer per jaar raak: de leerlingen uit de derde klas moeten een profiel en een aantal keuzevakken kiezen.

Voor leerlingen is het vaak een lastige keuze. Als docent vond ik het vaak nog lastiger, omdat er in mijn hoofd een 'oorlog van allen tegen allen' uitbrak.

De docenten Nederlands, Engels en vaste profielvakken kunnen in deze tijd van het jaar op hun lauweren rusten, maar voor de docent maatschappijwetenschappen zit er maar een ding op: zoveel mogelijk leerlingen binnenhalen. Ik vond het bijzonder irritant als op de voorlichtingsavonden het lokaal van de collega's filosofie en management & organisatie voller zat dan ons vaklokaal. Ook ergerde ik me ook kapot als ik geen voorlichting mocht komen geven in de mentorlessen van de derde klas, terwijl de collega filosofie in de onderbouw een half jaar kreeg om de leerlingen alvast een beetje voor zijn vak op te warmen. De propagandaoorlog moest dus met alle middelen worden gevoerd.

FOLDER

Onze sectie ontwikkelde een folder waarin wij de vraag 'Waarom kies je maatschappijwetenschappen?' op een zo aansprekend mogelijke manier probeerden te beantwoorden. Nu het nieuwe programma maatschappijwetenschappen voor de deur staat moet die folder worden herzien en moet ook uw voorlichtingspraatje op de helling. Het duurt nog een paar jaar, maar in elke oorlog geldt dat de eerste slag telt. Wat vertelt u uw leerlingen over vijf jaar als ze vragen waarom ze maatschappijwetenschappen moeten kiezen? Een voorzetje:

Waar gaat maatschappijwetenschappen over?

Bij maatschappijwetenschappen vragen we ons af waarom de samenleving eruit ziet zoals die eruit ziet. We kijken niet alleen naar de Nederlandse samenleving, maar we vergelijken die ook met andere

Illustratie: J. Howard Miller
(National Museum of American History)

landen, en we kijken naar de samenleving op wereldschaal. Iets zinnigs over de samenleving zeggen is moeilijker dan je denkt, omdat je er zelf deel vanuit maakt. Toch krijg je bij maatschappijwetenschappen een gereedschapskist in handen, waarmee je maatschappelijke en politieke ontwikkelingen kunt uitleggen en verklaren.

Een paar voorbeelden voor de havo:

- Hoeveel invloed hebben de media op het gedrag van mensen?
- Beslis je zelf of je gaat trouwen, of heeft dat te maken met verwachtingen uit je omgeving?

Een paar voorbeelden voor vwo:

- Waarom kan Rusland militairen naar Oekraïne sturen, zonder dat daar wat tegen wordt gedaan?
- Hoe komt het dat Nederlanders zich Nederlander voelen? Is de nationale identiteit uitgevonden omdat machthebbers daar belang bij hebben?

Dit lijken misschien vragen die weinig met elkaar hebben te maken, maar als je maatschappijwetenschappen kiest zul je leren dat je al deze vragen kunt beantwoorden met behulp van de gereedschapskist van het vak. Wie op het internet, de televisie of in de krant

het nieuws volgt zal steeds weer nieuwe maatschappelijke en politieke ontwikkelingen zien die je beter kunt begrijpen als je maatschappijwetenschappen hebt gehad.

Toekomst

Je hebt dus de rest van je leven gemak van maatschappijwetenschappen. Niet alleen als je het nieuws kijkt en nieuwsgierig bent naar de wereld om je heen, maar ook bij heel veel vervolgopleidingen (zoals Juridische dienstverlening, Culturele en Maatschappelijke Vorming, Politicologie of Sociologie) en banen. Dus wil je bij de Verenigde Naties gaan werken, journalist of psycholoog worden, bij de politie of in de politiek? Kies dan voor maatschappijwetenschappen!

PERMANENTE CAMPAGNE

Tot zover deze eerste slag in de propagandaoorlog. Henk Gilhuis en Jeroen van Dijk lieten in hun onderzoek uit 2012 (zie: *M&P* 2012 nummer 6) zien dat het vaak lukt om maatschappijwetenschappen op scholen in te voeren als ambitieuze docenten maatschappijleer een goed moment kiezen en met goede argumenten komen. Daarnaast geven ze aan dat de aandacht niet alleen moet uitgaan naar de uitbreiding van het aantal scholen met maatschappijwetenschappen, maar ook naar het onderhouden van de positie van het vak wanneer het al is ingevoerd.

Hopelijk bent u een ambitieuze docent maatschappijleer of maatschappijwetenschappen die met de argumenten op deze pagina uit de voeten kunt, zowel richting uw leerlingen als wellicht ook richting uw schoolleiding. Geeft u nog geen maatschappijwetenschappen, gebruik dan de start van het nieuwe programma als aanleiding om invoering van het examenvak nog eens aan te kaarten. Geeft u al wel maatschappijwetenschappen, bedenk dan dat u net als politieke partijen een permanente campagne voert. Dat kost tijd, energie en soms ergernis, maar het levert ook veel op! ♦

MET VAKCONCEPTEN EEN LES PLANNEN DIE ERTOE DOET

MIGRATIE IS NIET VAN ÉÉN VAK

Besteedt men bij maatschappijwetenschappen op dezelfde manier aandacht aan migranten en gastarbeiders als bij aardrijkskunde en geschiedenis? Bestaat er een aanpak die typerend is voor maatschappijwetenschappen? Klopt het dat een dergelijke typerende aanpak een voorwaarde voor een goede les maatschappijwetenschappen vormt?

**ROB VAN DEN BOORN, ROBERT BOONSTRA, GIJS VAN GAANS,
UWE KRAUSE, HANS PALINGS & THEO PEENSTRA**

'D at hebben we al bij aardrijkskunde gehad', reageren leerlingen soms als je in de maatschappijleer- of geschiedenisles over een onderwerp als migratie begint. Voor leerlingen, maar ook voor leraren, is niet altijd duidelijk wat hier het verschil is. Bij alle vakken worden immers begrippen als allochtoon, immigratie of gezinshereniging behandeld en geleerd, maar wat is nu de specifiek geografische, sociologische of historische invalshoek van waaruit naar het verschijnsel migratie kan worden gekeken? Migratie behoort immers niet tot het domein van louter een vak.

VAKCONCEPTEN

Natuurlijk, migratie wordt bij geschiedenis vanuit een historisch perspectief behandeld, bij aardrijkskunde vanuit een ruimtelijk en bij maatschappijleer/maatschappijwetenschappen vanuit een sociologisch/politicologisch perspectief. Als de migratiestromen naar Nederland in de jaren 1960-1980 worden bestudeerd zijn geschiedenisdocenten bijvoorbeeld geïnteresseerd in de relatie van deze migratie tot het koloniale verleden, aardrijkskundelers in de ruimtelijke spreiding van de diverse migrantengroepen in Nederland en maatschappijleerders in de verhouding tussen de ingezetenen en de nieuwkomers. Elk schoolvak heeft een eigen vertrekpunt. Voor geschiedenis is dit het verleden, voor aardrijkskunde de ruimte en voor maatschappijleer zijn dit maatschappelijke problemen. Dat is echter te veelomvattend om richting aan een concrete les te geven. Er zijn immers tal van lessen over migratie denkbaar vanuit een ruimtelijk, tijds- of samenlevingsperspectief. Zogenaemde vakconcepten helpen het thema migratie nader vorm te geven en een specifiekere invalshoek te kiezen. Ze moeten alle thema's binnen het vak kunnen dekken en zo algemeen zijn geformuleerd dat alle thema's van het vak ermee kunnen worden vormgegeven. Ze mogen zelf geen inhoud bevatten. Vakdidactici in verschillende landen hebben vakconcepten ontwikkeld. Op basis daarvan stellen wij de volgende indeling voor.

VAKCONCEPTEN

GESCHIEDENIS	AARDRIJKSKUNDE	MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN
Significantie	Perceptie & representatie	Binding
Oorzaak & gevolg	Interactie & samenhang	Vorming
Diversiteit & overeenkomst	Diversiteit	Verhouding
Verandering & continuïteit	Verandering	Verandering
© Counsell / Historical Association	© Taylor	© Schnabel (voor Nederland)

Deze vakconcepten helpen bij de benadering van complexe situaties die zonder afbakening te groot zijn om te analyseren. Bij maatschappijleer zou vanuit het vakconcept *verhouding* naar de positie van migranten op de arbeidsmarkt kunnen worden gekeken, en vanuit het vakconcept *binding* naar de omgang tussen allochtonen en autochtonen in Nederland. Bij geschiedenis kan een les vanuit het vakconcept *oorzaak & gevolg* belichten waarom diverse migrantengroepen naar Nederland zijn gekomen. Een les vanuit het vakconcept *verandering & continuïteit* kan laten zien hoe het beleid van de Nederlandse overheid ten opzichte van migranten is veranderd. Bij aardrijkskunde zou vanuit het vakconcept *interactie & samenhang* naar stromen van arbeidsmigratie vanuit Oost- naar West-Europa kunnen worden gekeken, en vanuit het vakconcept *perceptie & representatie* hoe mensen in de verschillende West-Europese landen tegen de migranten vanuit Oost-Europa aankijken.

Het gaat niet alleen om de uitleg van het begrip tsunami, maar ook om de vraag waarom in Japan in risicovolle gebieden de waarschuwing niet voor de bouw van kerncentrales geldt (foto: Elly Waterman)

HOOFDVRAAG

Nauw verbonden met vakconcepten is het idee om voor elke les of lessenreeks een vraag te formuleren die op het einde wordt beantwoord. Idealiter is deze vraag erop gericht een thema (in dit geval: migratie) vanuit het perspectief van het vak te problematiseren (*rigour*) en is de vraag voor de leerlingen uitdagend geformuleerd (*pith*). Het vakconcept stuurt hierbij de vraagstelling, biedt een perspectief en bakent de inhoud af. Zo kan een geschiedenisles over migratie in de tweede helft van de twintigste eeuw worden gestuurd door de vraag 'In hoeverre was het Nederlandse beleid de oorzaak voor migratiestromen naar Nederland?' (oorzaak & gevolg), of 'Migratie uit de voormalige koloniën: historisch recht?' (diversiteit & overeenkomst). Een aardrijkskundeles zou als vraag kunnen hebben 'Heeft de Turkse winkel de Hollandse kruidenier verdrongen?' (verandering) of 'Waarom wonen er tweemaal zo veel Somalische migranten in Tilburg als in Utrecht?' (interactie & samenhang). Een les bij maatschappijwetenschappen zou kunnen gaan over 'Immigranten: culturele verrijking of maatschappelijke splijtzwam?' (binding) of 'Jansen, De Vries en Albayrak - typische Nederlandse achternamen in de toekomst?' (verandering). Hoe de les of lessenserie verder wordt vormgegeven of gestuurd in een vorm van onderzoekend leren in samenspraak met de leerling, aan het schoolboek wordt gerelateerd of door de leraar wordt gestuurd, ligt aan de leraar en het onderwijsconcept dat de school hanteert.

POWERFULL KNOWLEDGE

Het werken met vakconcepten draagt ertoe bij dat leerlingen leren om historisch, geografisch of sociologisch/politologisch te denken. Zo wordt elke les een bouwsteen in de ontwikkeling van het historische, geografische of maatschappelijke besef van de leerling. Dit is des te belangrijker in een tijd waar de gammavakken steeds meer in de verdrukking komen en hooguit nog worden gezien als instrumenten om 'iets aan burgerschapsvorming' te doen en waar de eigen bijdrage van het vak niet meer naar voren komt.

Deze ontwikkeling kan niet worden losgezien van een discussie over curricula in verschillende West-Europese landen. Van een klassiek curriculum met een vaststaand kader gericht op elitaire *Bildung* zagen we een verschuiving naar vaardigheidsonderwijs, waarbij inhoudelijke kennis op de achtergrond dreigde te raken. De huidige beweging richting explicitering van exameneisen,

kennisbases en toetsvoorschriften (internationaal ook als standaardisering of *outputoriëntering* bekend) dreigt weer terug te gaan naar de oude begrippenlijsten van weleer, maar de discussie is niet *of* vaardigheden *of* kennis. Volgens Michael Young (2011) moeten docenten met onze schoolvakken leerlingen *powerful knowledge* aanbieden. Het gaat niet om de overal via internet beschikbare encyclopedische kennis, maar om het aanbod van gereedschappen om de wereld te begrijpen. Het gaat om kennis die leerlingen inderdaad alleen op school krijgen aangeboden en die de jonge mens in staat stelt de juiste vragen te stellen. Zo gaat het er bij de nucleaire ramp in het Japanse Fukushima niet alleen om de uitleg van het begrip tsunami, maar ook waarom in Japan in een dergelijk risicovol gebied atoomcentrales staan. Een conceptuele aanpak leidt ertoe dat deze vragen ook worden gesteld en de *powerful knowledge* wordt ontwikkeld. Zoals migratie, tsunami en aardbeving tot het vocabulaire van een schoolvak behoren, zo zijn de vakconcepten de regels die het vocabulaire intern verbinden en er betekenis aan geven - en betekenis geven, dat is waar het bij leren om gaat (Bolhuis, 2001). ♦

Bronnen

- Bolhuis, S., *Leren en veranderen bij volwassenen. Een nieuwe benadering*, Coutinho, Bussum, 2001.
- Taylor, L., 'Key concepts in de aardrijkskundeles', in: *Geografie*, 20 (6) 2011, pp. 54-57.
- Young, M., 'The return to subjects: a sociological perspective on the UK Coalition government's approach to the 14-19 curriculum', in: *Curriculum Journal*, 22 (2) 2011, pp. 265-278.
- Lambert, D. & J. Morgan, *Teaching Geography 11-18. A conceptual Approach*, McGraw Hill, Maidenhead, 2010.
- Schnabel, P. (red.), *Maatschappijwetenschappen Vernieuwd Examenprogramma*, SLO, Enschede, 2009.

Robert Boonstra en Theo Peenstra zijn verbonden aan de lerarenopleiding van Windesheim in Zwolle. Rob van den Boorn, Gijs van Gaans, Uwe Krause en Hans Palings zijn verbonden aan Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT).

M&PUZZEL VOOR DOCENTEN

Duurt de zomervakantie wel erg lang? Geen nood, hier is een puzzel om uw eigen kennis van ons vakgebied eens te testen. Wanneer u alles juist heeft ingevuld, kunt u van de letters uit de vetomlijnde vakjes een woord maken. Wanneer u dit woord voor 15 augustus 2014 naar j.duursma@maatschappijenpolitiek.nl opstuurt, dan dingt u mee naar een ProDemos-bon. De oplossing volgt in september op de M&P-website: www.maatschappijenpolitiek.nl.

JANET DUURSMa

N.B.: de 'ij' wordt in twee vakjes geschreven

Horizontaal

1. Tegenwoordig krijgen minderjarigen die met Justitie in aanraking komen vaak een taakstraf. Onder welke staatssecretaris werden taakstraffen voor minderjarigen mogelijk gemaakt?
4. Tijdens de parlementaire enquête naar de bouwfraude werd ook het pensioenfonds ABP onder de loep genomen. Wie was het hoofd van de afdeling Onroerend goed bij het ABP die destijds door de commissie werd gehoord?
8. Uit de debattechniek: 'Je moet niet leven om te werken, maar werken om te leven' is een voorbeeld van deze stijl-figuur.
15. In 1793 verscheen voor het eerst een advertentie in een Nederlandse krant. In welke krant was dat?
19. De collectieve welvaart wordt geacht te zijn toegenomen wanneer de welvaart van een of meer leden van een groep toeneemt zonder dat de welvaart van enig ander lid van die groep kleiner wordt. Deze redenering staat bekend als het criterium van
20. In dit werk beschrijft Marcuse welke invloed een technologisch hoogontwikkelde samenleving op de mens heeft.

Verticaal

1. Van wie is de volgende uitspraak: 'Jonge man en jonge vrouw zijn elkanders tegenpartij, medemensen zien wij in het geheel niet in elkander'?
2. De huidige economische crisis is ondermeer een gevolg van de huizenbubbel. Welke term wordt wel gebruikt als metafoor voor een dergelijke economische bubbel?
3. Uitgeverij Lemniscaat bracht in 1981 een prentenboek uit waarin werd getoond hoe verschillend mensen in allerlei opzichten van elkaar zijn. Wat is de titel van dit prentenboek?
4. Neo-liberaal Nozick bepleit een minimale staat. Hij stelt dat de meeste mensen bij een keuze tussen de ergste staatsvorm en de ergste natuurstaat voor de natuurstaat zullen kiezen. Deze denkwijze staat bekend als het ...-criterium.
5. Welk feest in Nederland is een afgeleide van de herdenking van de afschaffing van de slavernij in Suriname?
6. In 1984 neemt de Communistische Partij Nederland een nieuw beginselprogramma aan. In dit nieuwe programma is het marxisme niet langer de enige pijler onder deze partij. Welke pijler draagt vanaf 1984, naast met het marxisme, het gedachtegoed van deze partij?
7. In 1982 kwamen de sociale partners overeen dat zij zich door loonmatiging gezamenlijk wilden inspannen voor bevordering van de arbeidsparticipatie. Onder welke naam is deze overeenkomst bekend geworden?
9. Welk symbool van immigratie bevat de volgende tekst: 'Geef me uw uitgeputte, uw arme, uw ineengedoken massa's die ernaar hunkeren vrij te ademen'?
10. Wat is de naam van de kerncentrale in de maatschappijkritische strip *Asterix en de kerncentrale*?
11. Uit de debattechniek: een redevoering waarin de spreker zijn diepe verontwaardiging uitspreekt.
12. Het verbod op welk kerkelijk ritueel werd in Nederland in 1950 opgeheven?
13. Hoe heet de feministische strip die in de jaren tachtig van de vorige eeuw door uitgeverij Haasbeek, Alphen a/d Rijn in samenwerking met uitgeverij Drukwerk, Amsterdam werd uitgegeven?
14. Theo van Gogh en Ayaan Hirsi Ali hebben een film gemaakt over de ondergeschikte positie van de vrouw binnen de islam. In welk fictief land speelde deze film zich af?
16. In 1967 was de eerste officiële testuitzending van de kleurentelevisie. Waarover ging deze uitzending?
17. Wie zei over Nederland: 'Ik geniet hier van de totale vrijheid. De mensen hebben het zo druk met geld verdienen, dat ze mij in het geheel niet opmerken'?
18. Tussen een journalist van de Wereldomroep en een politiek leider vond tijdens een persconferentie het volgende voorval plaats. De journalist zei: 'Harder, ik kan u niet verstaan'. De politiek leider reageerde met: 'U moet beter luisteren, dan kunt u mij verstaan'. Waarop de journalist antwoordde: 'Neen, u moet de sigaar uit uw mond nemen als u met ons spreekt'. De politicus gehoorzaamde. Over welke politicus gaat het hier?

POLITICOLOOG ROBERT DAHL (1915-2014)

'ONGELIJKHEID SCHENDT DEMOCRATISCH PROCES'

Vrijwel iedere docent maatschappijleer heeft in haar of zijn opleiding kennism gemaakt met de inzichten over democratie van Robert Dahl. Onlangs is deze Amerikaanse politicoloog overleden. Zijn vragen en opvattingen hebben echter niets aan actualiteit verloren.

JAN DE KIEVID

'Een democratisch bewind loopt het risico dat mensen fouten maken, maar de ergste blunders van deze eeuw zijn gemaakt door leiders van ondemocratische regimes'. Een typerende uitspraak uit 1989 van Robert Dahl, decennialang hoogleraar Politicologie aan Yale University in de Verenigde Staten. Dahl, mogelijk de belangrijkste democratietheoreticus van afgelopen halve eeuw, overleed in februari 2014 op 98-jarige leeftijd. Tot op hoge leeftijd bleef Dahl actief. Als 83-jarige schreef hij een heldere samenvatting van zijn opvattingen in *On Democracy* (1998). Nog in 2002 publiceerde hij een scherpe kritiek op de ondemocratische aspecten van de 'heilige' Amerikaanse grondwet en in *Political Equality* (2006) uitte hij zijn bezorgdheid over de toenemende ongelijkheid.

Dahl hechtte aan empirisch onderzoek, maar stelde zijn vragen vanuit waarden als rechtvaardigheid, menselijke waardigheid en gelijke kansen voor iedereen. Democratische stelsels bieden het meeste kans op realisering van deze waarden. Dahl keerde zich tegen de simpele en eenzijdige opvattingen en verklaringen. Zo bestreed hij het idee van een gesloten machtselite. Ook de rationele keuzebenadering, waarbij mensen vooral vanuit economisch eigenbelang handelen, vond hij te beperkt en niet geschikt om de belangrijkste problemen mee te onderzoeken.

SOCIALE VOORWAARDEN

Robert Dahl formuleerde criteria waaraan een democratisch stelsel moest voldoen. Hij deed dat niet, zoals gebruikelijk, met uitsluitend institutionele kenmerken. Alle leden moeten gelijke mogelijkheden hebben om politieke te participeren en ieders stem moet evenveel waard zijn.

Daarbij moeten burgers gelijke kansen hebben om zich goed te informeren en kunnen bepalen wat er op de politieke agenda komt. Bij al deze punten gaat het om fundamentele rechten voor iedereen. Hierbij besepte Dahl dat succes of falen van democratische stelsels niet primair door grondwetten en procedures wordt bepaald. Dat hangt veel meer af van sociale, economische en politieke voorwaarden, zoals ondergeschiktheid van militairen aan gekozen bestuurders, een democratische politieke cultuur, geen democratievijandige buitenlandse inmenging, een moderne markteconomie en niet te scherpe religieuze en etnische conflicten. De effecten van sommige van die voorwaarden zijn echter tegenstrijdig. Daarom volgt in *On Democracy* na het optimistische hoofdstuk 'Waarom marktkapitalisme democratie bevordert' een pessimistische pendant 'Waarom marktkapitalisme democratie schaadt'. Als de sociale voorwaarden heel gunstig zijn, blijft zelfs bij een slechte grondwet de democratie overeind, maar bij heel beroerde sociale voorwaarden kan ook de meest voortreffelijke grondwet de democratie niet redden. Veel landen hebben echter deels gunstige en deels ongunstige sociale voorwaarden. Dan kan een goede grondwet de democratie helpen overleven.

PLURALISME

In de jaren zestig werd Robert Dahl bekend als de belangrijkste vertegenwoordiger van het pluralisme. Hij betoogde op grond van empirisch onderzoek dat in democratieën besluiten in de praktijk niet door de meerderheid worden genomen, maar ook niet door een vaste minderheid, een onderling verbonden machtselite. Per onderwerp maakten steeds andere minderheden de dienst uit. Deze pluralistische opvatting werd heftig bestreden door radicale onderzoekers en

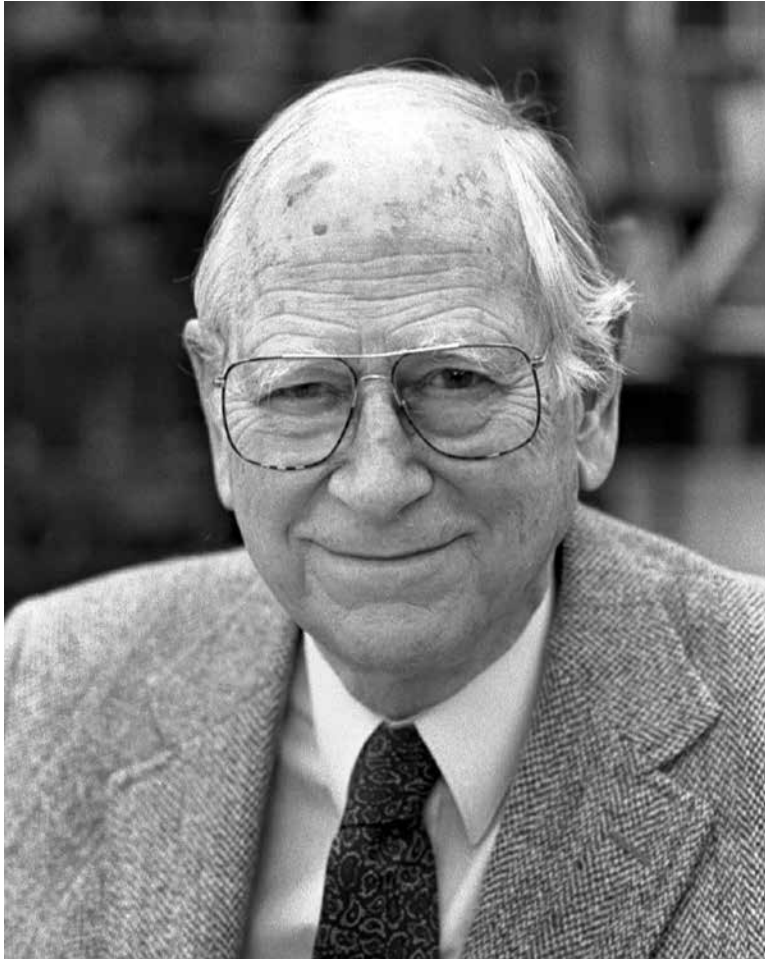
studenten. Dahl zou geen oog hebben voor de enorme politieke macht van grote bedrijven en het buitensluiten van de zwarte bevolking in de Verenigde Staten. De aangevallen auteur luisterde goed naar zijn critici. Hij begreep hen ook wel, want hij was eind jaren dertig lid van de Amerikaanse socialistische partij en schreef in 1940 een proefschrift over socialistische programma's en democratische politiek. Sindsdien had de spanning tussen kapitalisme en democratie hem altijd beziggehouden.

DEADLY WRONG

Robert Dahl hield vast aan het pluralistische idee van besluiten door telkens andere minderheden, maar constateerde wel dat een minderheid, de grote particuliere bedrijven, veel meer invloed had dan andere minderheden. Dit *corporate capitalism* neigt ertoe 'ongelijkheden in economische en politieke hulpmiddelen te produceren die zo groot zijn dat ze leiden tot ernstige schendingen van de politieke ongelijkheid en dus van het democratisch proces'.

Terwijl veel mensen als ze ouder worden hun opvattingen matigen, was dat bij Dahl niet het geval. Toen de vrije markt-ideologie steeds dominanter werd, verdedigde hij met verve dat naast het politieke ook het economische leven moest worden gedemocratiseerd. Om vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid te garanderen zou de staat actief moeten ingrijpen in het particuliere eigendom van ondernemingen.

Tocqueville voorspelde in zijn beroemde boek over democratie in Amerika uit 1835/1840 dat toenemende gelijkheid tot nieuwe vormen van dictatuur zou leiden en daarmee de vrijheid zou ondermijnen. Volgens Dahl was Tocqueville 'deadly wrong'. Grotere gelijkheid had juist geleid tot uitbreiding van effectieve rechten van steeds grotere groepen mensen. Met de

Robert Dahl (1915-2014)

recente toename van ongelijkheid gaat het weer de andere kant op. Thomas Piketty had voor zijn veelbesproken recente boek over ongelijkheid zeker gebruik kunnen maken van Dahl's inzichten op dit gebied.

JAMES EN JEAN-JACQUES

In *Democracy and its Critics* (1989), mijn favoriete boek, bespreekt Robert Dahl uitgebreid het idee, al afkomstig van Plato, dat gewone burgers belangrijke beslissingen beter kunnen overlaten aan deskundigen en speciale, niet gekozen organen, die hij *guardians* noemt. Dahl schreef daarover dialogen, bijvoorbeeld tussen James en Jean-Jacques, waarin we Madison, de vader van de Amerikaanse grondwet, en Rousseau kunnen herkennen.

Dahl weerlegt systematisch de argumenten voor zulke *guardians*. Het gaat immers niet om technische uitvoeringskwesaties (het werk van deskundigen), maar om politieke en ethische keuzen. Die kunnen door iedereen worden gemaakt. Elites beschikken ook niet over hogere deugden en zijn niet minder gevoelig voor machtsmisbruik en corruptie dan gewone burgers. Bovendien worden de belangen van mensen die niet zelf volwaardig

mee mogen doen zelden goed door de besluitvormers behartigd. Ook rechterlijke toetsing houdt dat gevaar in. Zo heeft het Amerikaanse Hooggerechtshof vaak groepen (de zwarte bevolking, arbeiders, vrouwen, kinderen) juist rechten, kansen en vrijheden onthouden of ontnomen. Ten slotte maakt participatie de kans op *verkeerde* besluiten door gewone burgers juist kleiner, want als ze echt mee mogen doen, leren ze discussiëren, onderhandelen en verantwoorde besluiten nemen.

STORMACHTIG HUWELIJK

Hoewel Robert Dahl zichzelf als optimist beschouwde, zag hij voor de toekomst van de democratie een aantal grote problemen. Allereerst de spanning tussen kapitalisme en democratie (een 'stormachtig huwelijk vol conflicten') en de groeiende ongelijkheid. Daarnaast zag hij in een tijd van globalisering weinig mogelijkheden voor succesvolle democratisering boven het niveau van de natiestaat, dus in internationale organisaties. Zelfs in de minst ondemocratische daarvan, de Europese Unie, lopen besluitvorming en agendabepaling voornamelijk via onderhandelingen tussen politieke en

bureaucratische elites, met hooguit wat democratische legitimatie en controle achteraf. Het leek Dahl niet verstandig de Europese Unie meer bevoegdheden te geven.

Ook twijfelde Dahl of de gevestigde democratieën goed kunnen omgaan met immigratie en grotere culturele diversiteit. Terrorisme, Dahl's vierde zorg, leidt tot een *war on terror* en daarmee tot de inperking van burgerrechten en machtsconcentratie bij de uitvoerende macht. Daardoor werd de macht van president George Bush jr. op het gebied van veiligheid 'bijna even groot als die van heersers in sommige openlijk ondemocratische regimes.' Deze problemen betekenen overigens niet dat democratieën massaal zullen instorten, want 'de ervaring heeft geleerd dat als democratische instituties eenmaal stevig in een land zijn gevestigd, ze opmerkelijk stevig en veerkrachtig blijken'.

GIDS

Hoewel minder direct dan het politiek systeemmodel van Easton, hebben veel door Dahl aangesneden vragen en thema's hun weg naar de programma's van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen gevonden. Voorbeelden daarvan zijn de relatie tussen democratisering en gelijkheid, gevolgen van ongelijkheid voor participatie en verdeling van machtsposities en de pluralisme- en machtselitetheorieën. Sociale voorwaarden voor het ontstaan en voortbestaan van democratieën ontbreken helaas in die programma's. Misschien komt dat door hun sterk West-Europese oriëntatie, waardoor instorten van democratieën nauwelijks aandacht krijgt. Dat is jammer, want inzicht in sociale voorwaarden kan leerlingen helpen bij het begrijpen van het (dis)functioneren van democratieën in niet-westerse landen. Robert Dahl is daarbij een goede gids. ♦

Een uitgebreid interview met Robert Dahl vindt u in: Gerardo L. Munck en Richard Snyder, *Passion, Craft and Method in Comparative Politics*, The John Hopkins University Press, Baltimore 2007, pp. 113-149.

Jan de Kievit is gepensioneerd docent van de Lerarenopleiding Maatschappijleer van de Hogeschool van Amsterdam en auteur van Democratie. Ideaal en weerbarstig werkelijkheid (ProDemos, 2012)

IN GESPREK MET LERARENOPLEIDERS MARGARITA JELIAZKOVA EN MARIEKE VAN DER WAL

'OPLEUKEN ZOU DODELIJK ZIJN'

Deze rubriek richt de schijnwerper op de lerarenopleidingen, kweekvijver voor een nieuwe generatie docenten. In de vorige *Maatschappij & Politiek* kwamen Arthur Pormes en Gerard Ruijs aan het woord. Dit keer krijgen vakdidactici Margarita Jeliazkova van de Universiteit Twente en Marieke van der Wal van de Rijksuniversiteit Groningen de vloer.

WOLTER BLANKERT

Zou u een korte karakterisering van de opleiding willen geven en van uw eigen rol daarin?

Margarita Jeliazkova: 'Onze studenten in Twente beschikken met een master Bestuurskunde of Europese studies over een uitstekende inhoudelijke basis. Mijn werk hier vind ik superbevredigend, vanwege de omgang met studenten, de inspirerende wisselwerking met collega's en de mogelijkheid om onderzoek te doen. Het is stimulerend dat je hier in de regio steeds meer docenten met het 'stempel Twente' tegenkomt. Belangrijk daarbij is hun kritisch vermogen waarmee ze maatschappelijke problemen proberen te doorgronden. Je kunt bijvoorbeeld uitstekend op de hoogte zijn van alle feiten over representatieve democratie, maar wezenlijker is dat je erachter komt dat die niet de enig denkbare vorm van democratie hoeft te zijn.'

Marieke van der Wal: 'Kenmerkend voor Groningen is dat we twee varianten aanbieden. De gewone eenjarige opleiding voor studenten met een afgeronde master, meestal Sociologie, en een tweejarige opleiding waarbij lesbevoegdheid en een mastertitel tegelijk worden behaald. Het voordeel daarvan is dat je een jaar langer hebt om de studenten op het beroep van leraar voor te bereiden. De stage kan zo over twee jaar worden verdeeld, waardoor studenten meer *rijpingstijd* krijgen. Dat ik zelf niet jarenlang voor de klas heb gestaan, ervaart niemand hier als een probleem. Dit wordt uitstekend aangevuld door de praktijkdocenten van de stagescholen. Als gepromoveerde in de onderwijssociologie bestaat mijn taak ook uit onderzoek, waarbij grenzen worden afgetast en, zo mogelijk, verlegd. Studenten zitten zeker een beetje in een spagaat door het verschil in eisen vanuit de school en vanuit de universiteit die ze in harmonie met elkaar moeten zien te brengen. Een praktijkdocent is meestal tevreden over een aardig verlopen les - vanuit zijn gezichtspunt is dat begrijpelijk - maar ik probeer altijd concrete suggesties voor een nog betere les te doen. Studenten waarderen dat. Je moet steeds analyseren wat er in een klas gebeurt, hoe de interactie verloopt, met steeds als doel dat leerlingen nog meer profijt van een les hebben.'

Uit internationaal onderzoek zou blijken dat Nederlandse leerlingen slecht gemotiveerd zijn. Hoe geeft u vorm aan vakdidactiek en welke plaats krijgt het motiveren van leerlingen daarbij?

Van der Wal: 'Belangrijk is vooral dat ze zelf leren nadenken en zelf een analyse kunnen maken en daarbij de *grammatica* van maatschappijleer beheersen. Dan kunnen ze zelf de samenhang tussen ontwikkelingen en processen ontdekken. Wel moet je daarbij altijd rekening houden met de interesse van leerlingen en kanalen zien te vinden om daar steeds weer op aan te sluiten. Zo vinden de meeste leerlingen een debat hartstikke leuk. Toch is het spuien van meningen geen einddoel. Na afloop moet je je afvragen wat ze hiervan nu echt hebben opgestoken, hoe ze zelf structuren kunnen ontdekken. Een diepgaande nabespreking is daarom essentieel; niet alleen na een debat trouwens. Tijdens hun opleiding doen mijn studenten ervaring op met tal van werkvormen. Afwisseling is ontzettend belangrijk. Met frontaal lesgeven, mits goed gedoseerd, is op zich niets mis. Een goed gebracht verhaal kan heel inspirerend zijn. Elke les moet in principe iets tastbaars opleveren, zoals het ontdekken van een samenhang, een schema opzetten of iets in kaart brengen.'

Jeliazkova: 'Presteren staat in heel wat landen in hoger aanzien, onder meer door de emanciperende functie die het onderwijs daar nog heeft, zoals in Oost-Europa. Toch moet je oppassen met generalisaties en is gebrek aan motivatie zeker geen specifiek probleem van maatschappijleer. Het vak *opleuken* zou pas echt dodelijk zijn. Je moet er vooral voor zorgen dat leerlingen inzien dat ze wat aan een vak hebben, dat de lesstof zinvol is. Als een docent dat goed weet over te brengen, willen ze zich best inspannen.

Wat werkvormen betreft, moet een docent over een goed voorziene gereedschapskist beschikken en moet hij streven naar de juiste mix van doceren, begeleiding bij zelfstandig werken en andere werkvormen - afhankelijk van eigen persoonlijkheid en de behoefte van de leerlingen. Leerlingen zelf iets laten ontdekken is in principe fantastisch, maar bij sommige onderwerpen is het doeltreffender wanneer wordt uitgelegd hoe iets in elkaar zit.'

MARGARITA JELIAZKOVA

MARIEKE VAN DER WAL

**'HET STREVEN IS NIET
OM MINI-SOCIALE
WETENSCHAPPERS OP TE
LEIDEN, MAAR DENKENDE
BURGERS DIE IN STAAT ZIJN
MET EEN ONDERZOEKENDE
HOUDING NAAR DE WERELD
OM ONS HEEN TE KIJKEN'**

Is het niet frustrerend dat een geboren docent het doorgaans beter doet dan iemand die nauwgezet de aanbevelingen van vakdidactici opvolgt?

Jeliaskova: 'Mogelijk heeft de ene student meer aanleg voor lesgeven dan de andere, maar dat geeft niet de doorslag. Opvallend is zelfs dat studenten die alles mee lijken te hebben soms de mist ingaan, omdat ze het te gemakkelijk opnemen. Als je wilt, kun je lesgeven gewoon leren. Niet iedere docent hoeft een theaterster of geboren communicator te zijn, leerlingen hebben juist behoefte aan verschillende typen docenten. Een wat stoeve persoon kan uitgroeien tot een prima docent als hij er oprecht op uit is zijn leerlingen vertrouwd te maken met zijn vak.'

Van der Wal: 'Een student die in de klas meteen een natuurlijk overwicht heeft, geniet enig voordeel, maar een erg grote rol speelt dat niet. Juist goede docenten zijn ontvankelijk voor nieuwe ideeën en zijn dan ook graag bereid zich in vakdidactiek te verdiepen. Daardoor worden mijn eigen colleges ook kritisch gevolgd. Hier geldt zeker *'teach what you preach'*. Een hoorcollege zonder activerende werkvormen zou ik me niet kunnen permitteren.'

Wat is uw visie op het vak?

Van der Wal: 'Over de ontwikkelingen ben ik positief. Het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen staat zeker niet ver van de leerlingen. Integendeel, de concepten kunnen leerlingen gebruiken voor beter begrip en participatie. Hierdoor kunnen ze de wereld om zich heen beter begrijpen en beter de verbanden zien. Wel ben ik ervan overtuigd dat abstract denken en het ontdekken van samenhang niet aan een bepaald schooltype is gebonden. Dat zou van vmbo tot en met vwo moeten worden nagestreefd. Het is dan ook goed dat het nieuwe havoprogramma in dit opzicht niet afwijkt van dat van het vwo. De onderwerpen verschillen wel en daar valt best iets voor te zeggen, maar ik vind het heel vreemd dat in het havoprogramma de internationale kant volledig ontbreekt.'

Jeliaskova: 'Het gaat zeker de goede kant op. Om het nieuwe leerplan maatschappijwetenschappen in de praktijk te brengen moet nog wel het nodige gebeuren, vooral met betrekking tot de uitwerking van de onderzoeksvaardigheid. Het streven is niet om mini-sociale wetenschappers op te leiden, maar denkende burgers die in staat zijn met een onderzoekende houding naar de wereld om ons heen te kijken, de juiste vragen te stellen en bij de zoektocht naar antwoorden over een instrumentarium te beschikken.'

Op landelijk niveau zetten we nascholing op. Hiervoor bereid ik het onderwerp *onderzoeksvaardigheden* voor. Het verschil tussen de havo en het vwo vind ik onbegrijpelijk. De vwo-leerling moet zich terecht in de internationale verhoudingen verdiepen, maar de havoleerling moet dichtbij huis blijven, voor hem geen Europa of globalisering. Daarnaast vind ik het zowel bij maatschappijleer als bij maatschappijwetenschappen een groot gemis dat de technologische kant wordt genegeerd. Actuele maatschappelijke problemen kun je alleen doorgronden als je ook de technologische kant daarbij betreft, zoals bij klimaatverandering en voedselveiligheid. Leerlingen moeten inzicht krijgen in de manier waarop technologische ontwikkelingen ons dagelijks leven beïnvloeden.' ♦

HET ZIT ER WEER OP!

De examens zijn achter de rug, de eerste en tweede correctie hebben plaatsgevonden en de eindresultaten zijn bekend. Hét moment voor vier leden van de *M&P*-redactie om terug te kijken op de examens die ze hebben nagekeken.

VMBO-BASIS: LASTIG EN FLAUW

'Het eindexamen Maatschappijleer 2 voor vmbo-basis vond ik ronduit lastig en soms erg flauw. Zo was een van de vragen: 'Ruim 10 procent van de Tweede Kamerleden stopt voortijdig met hun werkzaamheden als parlementariër. Om hoeveel mensen gaat het?' Mijn leerlingen vulden keurig in: vijftien (10 procent van 150 Kamerleden). Het goede antwoord moest echter zestien zijn. In de vraagstelling werd namelijk het woord *ruim* gebruikt. Erg flauw.

In een andere vraag werd een vergelijking gemaakt tussen gevangen in België en in Nederland. De vraag was zo moeilijk geformuleerd dat de lezer zou kunnen denken dat er een tabel ontbrak en antwoorden dus onmogelijk. Dat antwoordden dan ook bijna al mijn leerlingen: 'Er ontbreekt een tabel!' Meten we hier nu kennis over Politiek en Criminaliteit of meten we hier de leesvaardigheid van een groep die toch al zwak is?' - **DOUWE VAN DOMSELAAR**

VMBO-GTL: HERKENBAAR

'Ik was zeer aangenaam verrast door de bronnen en teksten in het examen. Veel artikelen betroffen onderwerpen die ook vandaag de dag nog actueel zijn en goed aansluiten bij wat de leerlingen bezig houdt. Zo werd er een vraag over de taken van de rechtsstaat gekoppeld aan een artikel over het vrijgeven van de beelden van de mishandeling in Eindhoven, een onderwerp waar ik in de lessen bij het thema criminaliteit ook aandacht aan heb besteed. Een vraag over de fasen van het politieke besluitvormingsproces werd gekoppeld aan een tekst over het verhogen van de alcoholleeftijd. Bij het behandelen van dit onderdeel koos ik tijdens de lessen ook voor dit actuele thema. Bij het maken van het examen zal het voor mijn leerlingen daarom ongetwijfeld een stuk herkenbaarder zijn geweest en dat werkt in hun voordeel.'

- **MARGRET VEERMAN**

HAVO: OP VERKEERDE BEEN GEZET

'Vraag 20 van het havo-examen luidde: 'Geef een reden waarom Artikel 7 in de Grondwet is opgenomen. Vrijwel al mijn leerlingen koppelden hun antwoord aan de publieke omroep, omdat de bronnen en de stam bij de vraag daar immers over gingen. De leerlingen waren hierdoor helaas op het verkeerde been gezet. Een van mijn leerlingen formuleerde wel een heel bijzondere reden voor het bestaan van Artikel 7: "De overheid mag zich niet met de inhoud van de publieke omroep bemoeien, omdat zij zelf de rechten van hun omroep in handen hebben. De overheid mag alleen controleren, maar heeft geen inspraak, omdat zij anders waarschijnlijk te veel programma's gaat uitzenden over het beleid van Nederland en over de regering. Vaak om dit beleid een beetje te showen en om te laten zien hoe goed onze regering wel niet is. Dit moet worden voorkomen, omdat vooral kinderen en jongeren hier niet in zijn geïnteresseerd".'

- **ANIQUE TER WELLE**

VWO-EXAMEN: GRONDRECHTEN

'Mag je van een leerling verwachten dat hij weet wat er precies in Artikel 7 van de Grondwet staat? Die vraag kwam tijdens de bespreking van het vwo-examen aan de orde. Aanleiding was de vraag: "Leg aan de hand van Artikel 7 van de Grondwet uit of er een juridisch gevolg zou kunnen worden verbonden aan het optreden van de media bij Project X Haren". Er werd opgemerkt dat een vwo-leerling op de hoogte moet zijn van de toevoeging "behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet". Ik zou zelfs verder willen gaan: je zou van elke leerling, of sterker nog elke burger, mogen verwachten dat de inhoud van Artikel 1 en 7 bekend is. Menig vwo'er worstelde met de interpretatie van Artikel 7. Deze examenvraag motiveert maw- en maatschappijleerdocenten (voor zover dat nodig is) om leerlingen hun eigen grondrechten nog eens nauwkeurig te laten bestuderen. Ik zou zeggen: minimaal één grondrecht op detailniveau in elk schoolexamen!' - **IVO PERTIJS**

Foto: Wikimedia Commons

DE WERKVLOER

HOW TO KILL EEN WERKWEEK?

Bij ons op school kunnen leerlingen uit de vierde klas uit een breed aanbod van werkweken kiezen. Van overleven in de Vercors, met zestien kilo op je rug dagenlang in de bergen lopen, tot een stedentrip naar Berlijn en daar van alles en nog wat tussenin. Een groot aantal werkweken bestaat al jarenlang. Af en toe wordt er door een paar collega's iets nieuws op poten gezet, zoals dit jaar de werkweek naar Praag.

Leerlingen geven zich met motivatie op voor de werkweek van hun eerste keuze en moeten ook een tweede keuze aangeven. Elk jaar zijn andere werkweken populair. Kampte de werkweek Vercors al jarenlang met een teruglopend aantal aanmeldingen en dachten we dat afzien misschien niet meer van deze tijd is, dit jaar waren er veel leerlingen die niets liever wilden dan zwaarbepakt het Franse plateau opklimmen. Ook de nieuwe werkweek Praag trok veel leerlingen.

ZITTENBLIJVERS

Door een heuse werkweekcommissie wordt een eerste indeling gemaakt. Ook dit jaar lukte het, wegens flinke overaanmelding bij een aantal werkweken, niet om alle leerlingen in de eerste ronde bij hun eerste of tweede keuze te plaatsen. Dus kwam er een tweede ronde. De werkweken die in Nederland zouden plaatsvinden (nul aanmeldingen in de eerste ronde) werden uit het aanbod gehaald, zodat er niet een paar werkweken met maximaal tien leerlingen zouden ontstaan. Onze werkweek Schiermonnikoog sneuvelde dit jaar voortijdig.

Na de tweede ronde waren alle leerlingen ingedeeld met uitzondering van een aantal zittenblijvers. Aangezien zij vorig jaar al op werkweek waren geweest, werden zij er bij overintekening steeds uitgehaald. Je kunt je afvragen hoe wenselijk dat is. Je mag mee of je mag niet mee, zou ik zeggen. Dit groepje van zeven leerlingen werd door een collega liefdevol bijeengeraapt. Hij wilde een werkweek voor ze organiseren. De betreffende leerlingen waren dolblij. Aangezien mijn werkweek Schier niet doorging, sloot ik me bij mijn collega aan. Wij zouden deze arme schatten wel eens even op een superwerkweek trakteren!

SLAPPE HAP

De werkweek heette *La Surprise* en het idee was dat wij allerlei opdrachten zouden verzinnen, die de leerlingen gedurende vijf dagen zouden uitvoeren. Met een busje zouden we via Cadzand, Knokke, de Ardennen en Antwerpen weer richting Amsterdam gaan. Het geheel zou door de leerlingen worden gefilmd en na afloop tot vrolijke *roadmovie* worden gemonteerd. We bedachten tal van opdrachten: binnen vijftien minuten de bus goed inpakken, lopen van Cadzand naar Knokke, natuurkunst maken, vliegeren, karaoke-wedstrijd, op de foto met Antwerpenaren en nog veel meer.

We hadden er echt zin in en hadden al flink wat uren aan de voorbereiding besteed, toen vrijdag ineens het doek viel. Drie leerlingen hadden afgezegd, omdat ze toch liever op school aan het werk gingen om hun overgang naar de vijfde veilig te stellen. Wat een slappe hap, wat een papkindjes, wat een...! Met vier leerlingen op werkweek is geen werkweek en bovendien is de bus dan per leerling veel te duur. Dus zijn de overgebleven leerlingen ondergebracht bij andere werkweken - vol bleek gelukkig toch niet helemaal vol - en blijven mijn collega en ik thuis.

Ik kan deze week aan de slag met tal van klussen die steeds zijn blijven liggen, het weer is slecht dus gelukkig hoef ik niet in een tent te slapen. Op die manier probeer ik mezelf de positieve kanten van deze onverwachte wending te laten zien. Toch ben ik teleurgesteld in deze leerlingen. Wat je begint, moet je afmaken, zei mijn moeder altijd. ♦

Anique ter Welle

ABC- EN PLACEMAT-METHODE: LEERZAAM (EN TOCH LEUK)

Als het schooljaar in de finale fase is beland ligt er meestal een week met toetsen of schriftelijke overhoringen in het verschiet. De meeste docenten willen de lesstof herhalen en doen dat dan ook massaal. Hierdoor krijgen de leerlingen de hele lesdag door de standaard herhaalles waarbij zij voornamelijk moeten luisteren naar de docent die alle stof nogmaals de revue laat passeren. Dodelijk saai, zeker als de vermoeidheid aan het einde van de lesdag toeslaat en het buiten mooi weer is. In dit lesmateriaal worden twee methoden beschreven die weinig voorbereidingstijd vergen, die afwijkend zijn van de reguliere les en waarmee de leerlingen actief aan de slag gaan terwijl zij de stof herhalen: de ABC- en Placemat-methode.

DOUWE VAN DOMSELAAR

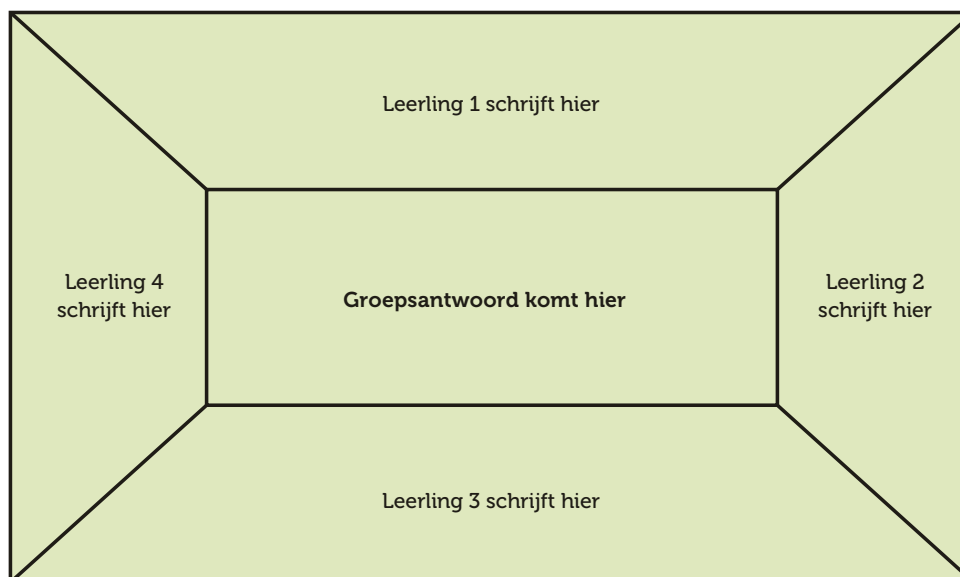
ABC-METHODE

- Voorbereidingstijd docent: onderwerp bedenken en duo's indelen (vijf minuten)
- Benodigdheden: een aantal (gekleurde) A3-vellen papier
- Duur: met uitleg en nabespreken circa 45 minuten
- Gemakkelijk uit te breiden, in te korten en te wijzigen
- Doel 1: leerlingen op alternatieve wijze de lesstof laten herhalen
- Doel 2: leerlingen actief begrippen laten koppelen aan onderwerp van de lesstof
- Doel 3: samenwerking stimuleren, overleg momenten initiëren en samen leren

De leerlingen worden aan het begin van de les in duo's verdeeld, waarbij het belangrijk is dat de zwakke leerlingen *niet* bij elkaar zitten. Elk duo krijgt een groot vel papier. Boven aan het vel schrijven zij het onderwerp van hun ABC. Bij een lessenreeks over multiculturele samenleving zou het onderwerp van het ABC bijvoorbeeld *discriminatie*, *aanpassen*, *zondebok*, *assimilatie* of *toelatingsbeleid* kunnen zijn. De docent (!) bepaalt vooraf welk onderwerp wordt gekozen. Ook kan de docent een aantal onderwerpen bedenken en de duo's daaruit laten kiezen. Dat is leuker nakijken voor de docent en geeft de duo's een gevoel van vrijheid terwijl de docent wel de controle blijft behouden. Vervolgens bedenkt de eerste leerling van het duo (waar nodig in overleg en met hulp van de tweede leerling) een woord met een A dat verband houdt met het hoofdonderwerp. Bij het onderwerp *discriminatie* zou bijvoorbeeld *allochtoon* een goed woord met een A kunnen zijn. Immers, allochtonen worden vaker gediscrimineerd dan autochtonen. Vervolgens schrijft het duo aan de achterzijde van de poster waarom dit

woord is gekozen (en wat het verband met het onderwerp is). De tweede leerling gaat verder en schrijft een woord met een B op enzovoorts, tot en met de Z. Natuurlijk zijn er letters die erg lastig zijn zoals de Q, X en Y. Vertel dat de leerlingen hier creatief mogen zijn, bijvoorbeeld door ze in plaats van een woord een kleine zin te laten maken, de Engelse taal te laten gebruiken of ronduit wat met de letters te smokkelen. Denk aan: eXtra verruiming van het kinderpardon leidt tot minder discriminatie, Queen Maxima is allochtoon, Ygen volk eerst.

De eerste paar minuten vinden de leerlingen het een rare opdracht en denken zij dat het kinderlijk eenvoudig is. U zult merken dat ze na een aantal woorden helemaal in hun ABC zitten en de meest creatieve dingen bedenken. Natuurlijk mogen de leerlingen ook hun boek gebruiken waardoor ze driftig bladerend de hele lesstof weer doornemen en bespreken. Maak duidelijk dat beide leerlingen moeten kunnen vertellen waarom het woord is gekozen (dus ook de woorden van de duopartner). De afronding kan op diverse manieren plaatsvinden. Vraag elke duo te gaan staan en de vier mooiste vindingen (inclusief de uitleg) voor te lezen. Ook kunnen de posters worden opgehangen en in een latere les worden gebruikt (verwijzen). Het is ook goed mogelijk om er een beoordeling aan te plakken. Neem honderd punten als maximum. Geef een punt per goed woord (maximaal 26 punten) en twee punten per goede uitleg per woord achterop de poster (maximaal 52 punten). Geef maximaal vijf punten voor de samenwerking, maximaal vijf punten voor de netheid van de poster en maximaal tien voor het gebruik van het boek. Er zijn nog twee punten over. Deze kunnen worden toegekend aan de groep met het beste/mooiste woord. Het ABC kan voor zowel bij maatschappijleer, maatschappijleer 2 als maatschappijwetenschappen worden gebruikt, zo ook voor elk niveau leerling.

PLACEMAT-METHODE

- Voorbereidingstijd docent: vragen bedenken en groepen indelen (vijf minuten)
- Benodigdheden: een aantal (gekleurde) A3-vellen papier
- Duur: met uitleg en nabespreken circa 45 minuten
- Gemakkelijk uit te breiden, in te korten en te wijzigen
- Doel 1: leerlingen op alternatieve wijze de lesstof laten herhalen
- Doel 2: leerlingen actief laten nadenken en stof laten nazoeken
- Doel 3: overleg moeten initiëren en samen leren

De leerlingen worden aan het begin van de les ingedeeld in een groep van vier leerlingen (drie kan ook, twee is te weinig en vijf is te veel). Elke groep krijgt een groot vel papier. Het vel wordt in vier stukken verdeeld waarbij het midden open blijft (zie afbeelding). De leerling krijgt een kwart van het vel. Het middenstuk is een gezamenlijk deel maar wordt vooralsnog niet gebruikt.

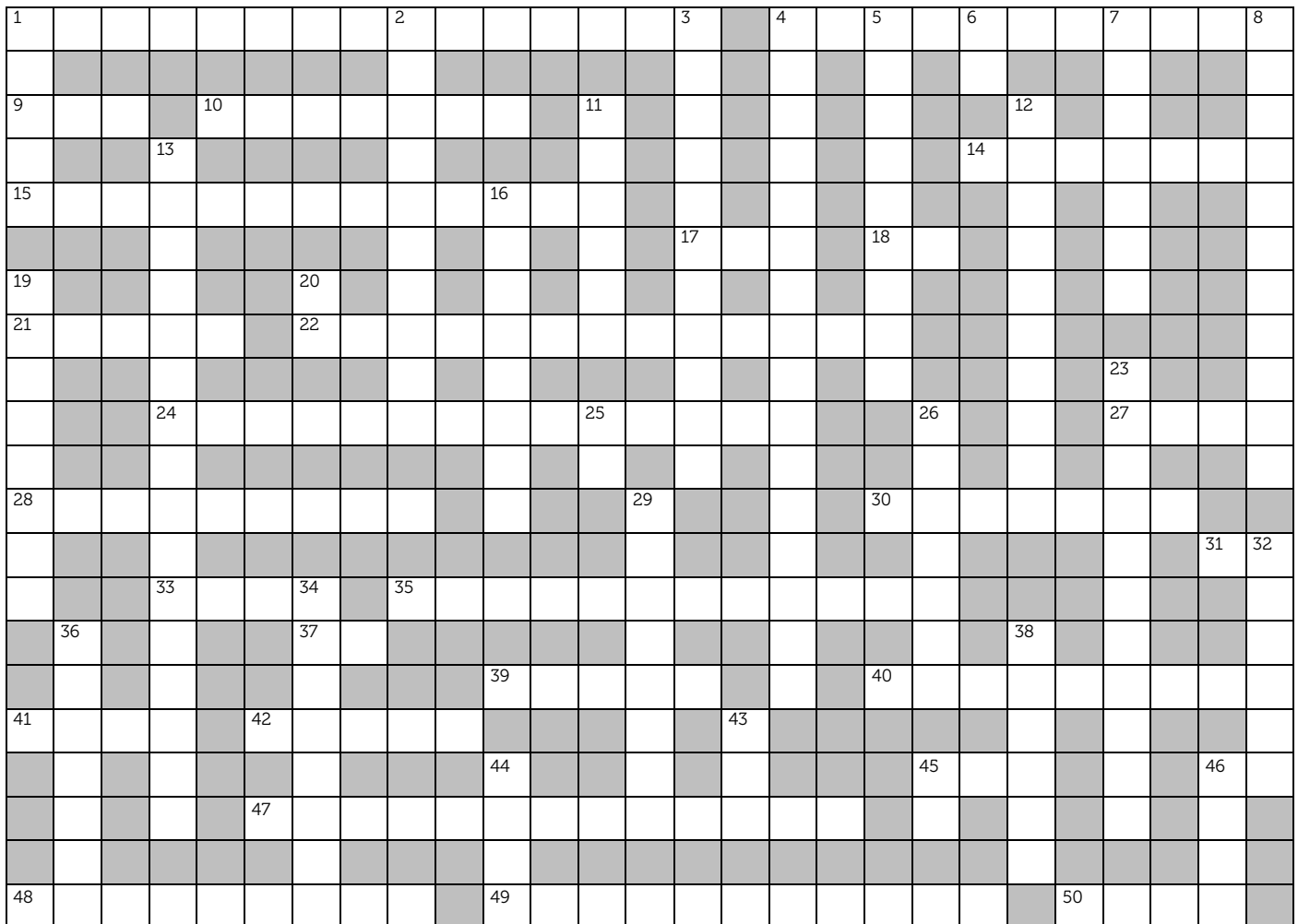
Op het bord projecteert de docent circa vijf *open* vragen die uitdagend zijn qua niveau. Neem zoveel vragen als er groepen zijn! De leerlingen gaan eerst tien tot vijftien minuten *zelf* aan het werk. Ze schrijven de vragen over op hun kant van het vel en schrijven er een goed en uitgebreid antwoord onder. Het boek mag worden gebruikt, maar letterlijk overnemen van de tekst is niet toegestaan: alles in eigen woorden!

Na een kwartier (of als de docent denkt dat de meeste leerlingen klaar zijn) lezen de groepsleden het antwoord op de eerste vraag in de groep aan elkaar voor. Dan wordt door hen zelf uit die antwoorden het beste antwoord gekozen of het beste antwoord uit de verschillende antwoorden gecreëerd. Dit schrijven zij in het midden van het vel. Dezelfde procedure volgt bij de tweede vraag en verder. Als alle vragen zijn besproken en in het midden zijn uitgeschreven is de placemat klaar. Let wel: alle groepsleden moeten zich kunnen vinden in het antwoord op het middenstuk en moeten dit ook kunnen uitleggen! Het meest leerzaam is om, als iedereen klaar is, elke groep om de beurt te laten opstaan en een vraag en een antwoord te laten voorlezen. Elke groep krijgt dus een beurt en telkens wordt een andere vraag besproken. Bespreek met de klas direct het antwoord. Innemen en becijferen kan natuurlijk ook. Neem dan het individuele antwoord, het groepsantwoord, de netheid van de placemat en de samenwerking (het overleg) mee in het cijfer. ♦

M&PUZZEL VOOR LEERLINGEN

Na de zomervakantie staat er weer een nieuwe lichterling klaar die voor het eerst maatschappijleer krijgen. Bij de inleiding op het vak horen de leerlingen vele begrippen. Om zich deze begrippen eigen te maken is het goed ze op verschillende manieren toe te passen. Deze puzzel is daar een manier voor.

JANET DUURSM

N.B.: de 'ij' staat in deze puzzel in één vakje

Horizontaal

1. Bij dit vak leer je maatschappelijke problemen systematisch te bestuderen
4. Een niet op feiten gebaseerd oordeel over iets of iemand
9. Centraal Bureau voor de Statistiek (afk.)
10. Hiervan is sprake wanneer de overheid de media vooraf controleert
14. Als mensen zich betrokken voelen bij elkaar kun je spreken van sociale ...
15. Het scheiden van de politieke machten teneinde een dictatuur te voorkomen
17. Sociaal-Economische Raad (afk.)
18. Tweede Kamer (afk.)
21. De huidige minister-president
22. Het Nederlandse politieke stelsel is een ... democratie
24. Zaken waar de gehele bevolking voordeel bij heeft
27. Een ander woord voor regel
28. Wanneer je een verhaal van beide kanten wilt horen doe je aan hoor en ...
30. Iets is een maatschappelijk probleem als er tegengestelde belangen zijn, de overheid zich ermee bemoeit en het ... in de samenleving treft
31. Politieke partij (afk.)
33. Deze organisatie is verantwoordelijk voor de reclame op de publieke omroepen
35. Het aanleren van gewenst gedrag
39. De vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid zijn ...rechten
40. Een van de pijlers in onze verzorgingsstaat is de inkomensgarantie via het stelsel van sociale ...
41. Een van de twee regeringspartijen
42. Hiervan is sprake als macht door mensen wordt aanvaard
45. Een van de twee regeringspartijen
46. Ondernemingsraad (afk.)
47. Iemand anders behandelen op grond van een niet-relevant kenmerk
48. Een samenhangend beeld over hoe de samenleving zou moeten worden ingericht
49. Een ander woord voor maatschappij
50. Een belangrijk kenmerk van een democratie zijn de ... media

Verticaal

1. Een ander kunnen dwingen om iets te doen of om iets juist niet te doen
2. In Nederland wonen vele cultuurgroepen naast elkaar, Nederland is dus een ... samenleving
3. In Nederland hebben mensen naast plichten ook rechten, want Nederland is een ...
4. In zo'n staat voelt de overheid zich verantwoordelijk voor het welzijn van de bevolking
5. Wanneer je feiten presenteert dan is je informatie ...
7. Een probleem waaraan, welke oplossing je ook kiest, altijd een nadeel kleeft
8. Politieke ideologie die vrijheid hoog in het vaandel heeft
11. Een belangrijk uitgangspunt of principe; een regel is altijd hierop gebaseerd
12. Politieke ideologie die gelijkheid het belangrijkste vindt
13. Een staat waarin de overheid zich tot haar kerntaken beperkt: veiligheid en infrastructuur
16. Een van de massamedia
19. De belangrijkste rechten van burgers zijn vastgelegd in de ...
20. Europees Parlement (afk.)
23. De ongelijke verdeling van zaken die we belangrijk vinden over personen en groepen noemen we sociale ...
25. Europese Unie (afk.)
26. Regels die zijn vastgelegd noemen we ... regels
29. Bij een maatschappelijk probleem is altijd sprake van tegengestelde ...
32. De typisch Nederlandse overlegcultuur wordt ook wel het ...model genoemd
34. De ministers en de koning tezamen vormen de ...
36. Zo wordt informele macht meestal genoemd
38. Communicatie betekent het doorgeven van informatie van een ... naar een ontvanger
43. De regels waar iedereen zich aan moet houden zijn hierin vastgelegd
44. Een belangrijk kenmerk van een democratie is het algemeen ...recht
45. Verenigde Naties (afk.)
46. Een kerntaak van de overheid is het handhaven van de openbare ...

8	E	E	D	R	O	R	O	R	O	V	A	N	G	I	N	V	L	E	N	E	W	A	S	E	I	E	O	L	O	D	E	I	D	E	89					
	D			R						R																														
	R			D						E																														
	R			O						I																														
	E			E						N																														
	D			E						V																														
	E			E						N																														
	D			E						V																														
	L			K						Z																														
	O			J						L																														
	P			L						W																														
	E			N						O																														
	E			G						W																														
	W			N						O																														
	S			O						I																														
	I			I						L																														
	L			A						A																														
	A			W						I																														
	R			W						C																														
	H			S						H																														
	B			L						S																														
	I			I						W																														
	L			E						O																														

Help!

Iedere docent kent ze. Situaties waar je voelt dat het beter kan. In HELP! probeert *M&P* praktische problemen van verschillende kanten te belichten waardoor handvatten en oplossingsrichtingen ontstaan.

DOUWE VAN DOMSELAAR

THEO NOUWEN (13 JAAR DOCENT VMBO): 'Dat is een heel lastige periode doordat we op onze school dan ook een stageperiode hebben, een buitenlandse reis en natuurlijk de onderbrekingen door de feestdagen. Tel daar de vele lokaalwissels bij omdat er door de eindexamens van alles wordt veranderd. Er is elke week wel iets! Aldoor zijn ze de leerlingen uit het normale schoolritme en juist vmbo'ers hebben dat zo hard nodig. In de maanden april, mei en juni probeer ik juist continuïteit te brengen. Dus juist geen leuke quiz, geen extra filmpjes om de filmpjes, niet een keertje vijf minuten eerder weg. Dat is echt een afglijdende schaal. Nooit doen! Zorg dat je het zelfde ritme, dezelfde opbouw houdt in je lessen. Eigenlijk vormt de les dan een stabiele factor in de toch al chaotische periode. Leerlingen waarderen dat ook, zien dat het (gelukkig) nog steeds hetzelfde gaat. Het heeft ook geen zin om opeens extra streng of juist extra vriendelijk te zijn. Dan scheidt alleen maar verwarring en onrust en werkt uiteindelijk averechts.'

DANNY (VMBO-3-KB): 'In elk geval geen stagiaires meer in de klas. Die zijn minder goed dan je eigen docent. Je let dan toch minder goed op. Soms moet de docent de les erna dan weer alles aanvullen dat de stagiair niet goed heeft verteld en dat is zo vervelend.'

ANNEMIJN (VMBO-3-TL): 'Niet mee eens! Stagiaires mogen best. Als ze dan maar wel goed zijn en weten waar ze het over hebben. Dus geen beginner voor de klas.'

SACHA (VMBO-3-GL): 'Aan het einde van het schooljaar zijn veel kleine schriftelijke overhoringen voor mij het beste. Dan houdt de docent ons goed bezig en het is niet teveel en te groot in een keer. Zeker met mooi weer leer je liever elke dag een halfuurtje voor een kleine toets dan een heel weekend lang voor een grote toets. Stap je voor stapje, zeg maar.'

FELI (VMBO-3-GL): 'Je hebt eigenlijk niet zo'n zin meer. Dus je stelt het maak- en leerwerk uit. Je kunt je minder goed concentreren.'

ANNEMIJN: 'Precies, en daarom moeten docenten ook veel kleine toetsen geven. Dan blijven we toch bezig.'

FELI: 'Er zijn docenten die maken vanaf april een planning. Die krijgen we uitgeprint en dan weet je precies waar je elke les aan toe bent en wat je moet doen. Dat is erg handig en geeft je ook duidelijkheid.'

NOUWEN: 'Wat ik wel elk jaar doe, en dat is afwijkend van mijn reguliere lessen, is dat ik een samenvatting maak van de belangrijkste lesstof. Alleen die samenvatting is nog niet compleet. In de samenvatting stel ik een aantal verdiepende en lastige open vragen. Die vragen moeten de leerlingen dan beantwoorden. Hierdoor gebruiken ze het boek, zijn ze toch al met de tentamenstof bezig, maar lijkt het heel anders dan anders voor ze. Dan zitten ze echt een half uur gemotiveerd te werken. Ze zien ook dat de samenvatting door die antwoorden steeds beter en completer wordt.'

SACHA: 'We werken naar het einde toe. De docenten moeten bepaalde stof doorlopen met ons. Dat maakt dat er in de lessen vooral hard moet worden gewerkt. Geen leuke dingen meer. We moeten dan veel meer leren en dus beter opletten, maar daar hebben aan het einde van het schooljaar dan niet zo veel zin meer in.'

FELI: 'Ik heb liever gewoon goed les, zonder lolletjes, of het moeten al leerzame spelletjes zijn. Kruiswoordpuzzels bijvoorbeeld werken heel goed, of een ABC, maar het nadeel daarvan is dat je maar een onderwerp doet. Bij een kruiswoordpuzzel zijn dat er veel meer.'

SACHA: 'Ook lessen die op een spel lijken zijn goed aan het einde van het jaar. Een quiz of meer filmpjes, dat soort dingen. Die moeten dan wel bij de lesstof passen.'

DANNY: 'Nog beter is het om ons een praktische opdracht te laten maken in het computerlokaal. Dan heb je meer vrijheid, kun je af en toe even kletsen en ben je zelf tenminste bezig.'

NOUWEN: 'Het grote verschil met bijvoorbeeld de periode in november is ook nog dat de leerlingen er toen nog echt voor gingen: "We gaan er een goed jaar van maken, we gaan er voor". Daarbij hebben ze (en dat geldt niet alleen voor vmbo-3 maar ook voor vmbo-4) het in april en mei wel gehad met de stof. Als het echt warm wordt dan zie je toch wel rare dingen. Laatst een leerling die op teenslippers binnenkwam. Korte broek, T-shirtje en handdoek om zijn nek! Geen boeken bij zich en ook geen werkboek en schrijfmateriaal. De reden? Hij ging na de les toch direct door naar het zwembad. Tja, daar is geen gestructureerde les en rust in de lessen tegen opgewassen.'

Nog enkele
weken lesgeven,
buiten schijnt de zon
en het lokaal is warm,
de leerlingen zijn er
wel klaar mee.
Hoe vind je de mix
tussen nuttig en leuk
in je laatste
lesweken?

RECENSIES

DE MEESTER VERTELT

'Als u na lezing vindt dat ik tot de orde geroepen dien te worden, laat u me dat dan vooral weten', nodigt oudleraar Koos Boonstra ons uit in het voorwoord in de bundel door hemzelf geselecteerde *verhaaltjes*.

Hij heeft er in veertig jaar zeer veel geleverd, onder meer aan *M&P* en zijn voorgangers. Zijn criterium was of hij er nog om kon lachen, niet of ze nog wel actueel waren. Welnu, leuk en vlot zijn ze zeker, en juist daardoor ook nog actueel. Neem zijn verslag van een bezoek van klas 3b (lbo, voorloper van het vmbo) aan het Goudse stadsarchief. De kinderen kregen een declaratie van de stadsbeul uit 1756 te zien: 'Den 13e November een Manspersoon geradbraakt...24 gld, Deselve met het [bij het misdrijf gebruikte?], GvR Pistool zijn Hoofd verbrijstelt... 6 gld'. Ze waren zo geschokt dat Koos, terug op school, een aantal lessen moest besteden aan de verhouding misdaad en straf, toen en nu. Dan heb je ze waar je ze hebben wilt. Een boekbespreking bijna geheel laten bestaan uit citaten is te gemakzuchtig, maar ik wil toch afronden met een letterlijk overgenomen alinea, die zowel de persoon Boonstra als zijn schrijfstijl volledig typeert. 'De sectie maatschappijleer van de lerarenopleiding waarschuwt zijn stagiaires als ze naar de Goudse leao worden gezonden. Daar vallen ze in mijn handen, op de eerste verdieping, lokaal 6, achteraan. Ik jaag ze de stuipen op het lijf, met mijn methoden vergeleken is sensitivitytraining kinderspel. Ik leg ze het vuur na aan de schenen. Ze willen toch leraar worden? Dan zullen ze het weten ook. Hieronder een verslag.' Wat had Boonstra gedaan om ze te testen? Zijn pubers tevoren geïnstrueerd de stagiaires de meest impertinente, persoonlijke vragen te laten beantwoorden. Een louterende ervaring voor de verbouwdeerde studenten. *GvR*

Koos Boonstra, *KOOS & KO*, Gouda 2014 (beperkte oplage)

PARADIJS EUROPA

GEDetailleerd en rijk geïllustreerd met voorbeelden schetst onderzoeker Jonathan Holslag een indrukwekkend portret van Europa in de wereld van vandaag.

Waar is Jonathan Holslag niet geweest? Met wie heeft hij nog niet gesproken? Deze indruk kreeg ik na het lezen van zijn vuistdikke werk *De kracht van het paradijs*. De Vlaamse onderzoeker combineert dossierkennis met talloze gesprekken die op verschillende plekken in de wereld voerde. Het resultaat mag er wezen: 600 pagina's over de naoorlogse economische geschiedenis van Europa, waarbij de auteur kritische kanttekeningen plaatst en ferme (maar onderbouwde) uitspraken durft te doen. Zo schrijft Holslag: 'De glorie-dagen zijn voorbij en ook aan de tijd waarin het pretenties kon hebben, is een einde gekomen. Blijft over: een vaag besef dat Europa nog niet volledig is afgeschreven en dat het nog steeds verrassingen in petto heeft, al kijkt de wereld nu naar China en de Verenigde Staten, en niet naar Europa'. In andere werelddelen verbaast men zich over het gebrek aan trots in Europa. De worstelingen en de verdeeldheid komen de positie van Europa in de wereld niet ten goede. In Azië wordt er getwijfeld aan de politieke geloofwaardigheid van de Europese Unie en de rol van Europa als serieuze economische speler. Europa is niet langer meer het rolmodel. Holslag neemt de verzorgingsstaat als voorbeeld: 'De verzorgingsstaat wordt nu algemeen beschouwd als een prachtig project, dat echter voor Europa onbetaalbaar en voor Azië ongeschikt is gebleken'. De ontmanteling van het socialezekerheidsstelsel is ook de rest van de wereld niet ontgaan. Is er dan nog hoop? Jazeker, het humanisme biedt volgens Holslag de oplossing: 'Een humanistische revival helpt niet alleen om de Europese identiteitscrisis en de sociale passiviteit te overwinnen, maar ook om de politiek uit haar inertie te halen'. Wie de positie van Europa in de wereld wil begrijpen, moet *De kracht van het paradijs* lezen. *IP*

Jonathan Holslag, *DE KRACHT VAN HET PARADIJS*, *De Bezige Bij*, Antwerpen, 2014, 606 pagina's

HOCKEYCASUS

Voetbal is voor de massa en hockey voor de elite. Wie deze stelling nog in de klas gebruikt, zou het boek van journalist Ricci Scheldwacht eens moeten lezen.

Je hoeft geen onderzoek te verrichten om te constateren dat hockey steeds populairder wordt. Op een willekeurige zaterdagmiddag zijn de naar huis fietsende hockeyjongens en -meisjes in steeds grotere getale waarneembaar en duidelijk herkenbaar aan hun sporttenu. Dat laatste is een onomstreden kenmerk van de hockeyer, want 'echte hockeyers douchen niet'. Zo luidt ook de titel van het boek dat Scheldwacht over de opkomst van hockey schreef. Het thema leent zich uitstekend voor lessen maatschappijleer. Wat zijn echte hockeyers, of beter gezegd: kun je een echte hockeyer worden? Volgens Scheldwacht voert de Koninklijke Nederlandse Hockeybond (KNHB) een actief beleid om nieuwe leden te werven. Die nieuwkomers zijn niet altijd vanzelfsprekend bekend met de *do's and don'ts* van de veldsport. 'Was het vroeger voor iedereen wel duidelijk wat de sociale omgangsvormen op de club waren, nu werden die aangeleerd in voorlichtingsbijeenkomsten, opleidingstrajecten en weerbaarheidstrainingen die de bond op de verenigingen aanbood', schrijft Scheldwacht. 'Bij hockey hoorde een bepaald gedrag, zoals het aloude gebruik dat hockeyers niet douchten, maar in hun hockeytenu aan de derde helft in het clubhuis begonnen.' Daarbij stond de hockeybond volgens Scheldwacht voor een spagaat: wel veranderen, maar ook de cultuur behouden. De passages over deze ontwikkelingen zijn interessant voor in de klas, maar daarnaast is het vooral een hockeyboek dat de nodige achtergronden biedt. Dat hockey nog altijd geen erkende volkssport is bleek uit de reportages die in aanloop naar het wereldkampioenschap in Den Haag in de kranten stonden. Een kwaliteitskrant zette de belangrijkste begrippen uit de hockeywereld op een rijtje, bijvoorbeeld wat een strafcorner inhoudt. Vooralnog ben ik in nog geen enkele krant een artikel tegengekomen waarin staat uitgelegd wanneer een speler tijdens het WK-voetbal in Brazilië een penalty krijgt. *IP*

Ricci Scheldwacht, *ECHE HOCKEYERS DOUCHEN NIET*, Meulenhoff, 2014, 255 pagina's

WINNAARS WERKSTUKWEDSTRIJD

Op 10 juni ontvingen de winnaars van de sector- en profiel-werkstukwedstrijd hun prijs uit handen van oud-Kamervoorzitter Gerdi Verbeet. Tijdens een diner op grote hoogte in Den Haag werden de prijzen uitgereikt. De winnaars kregen een tablet en mogen op uitnodiging van Sophie in 't Veld een bezoek aan het Europees Parlement brengen.

De NVLM feliciteert:

- Tycho Redegeld en Sanne van Veen van het Vlietland College in Leiden. Zij schreven het beste vmbo-werkstuk 2014: *Rondkomen van weinig geld*.
- Yara Casteel en Frederika van Laar van De Rietlanden in Lelystad. Zij schreven het beste havowerkstuk 2014: *Obesitas*.
- Sophie van Leeuwen en Rodinde Wegman van het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Zij schreven het beste vwo-werkstuk 2014: *Wie dit leest, krijgt 50 cent*.

Een eervolle vermelding kregen Daphne Meijer en Jelyn Stegewans van het Nuborgh College Lambert Franckens te Elburg. De jury had grote waardering voor dit mooie vwo-werkstuk getiteld *De Europese Grondwet. De redenen achter het 'nee' van Nederland*. U vindt alle werkstukken en de juryrapporten op www.nvlm.nl.

WORKSHOPS DOCENTENDAG 2015

Het duurt nog even, maar op vrijdag 6 februari 2015 is de eerstvolgende Docentendag. Het NVLM-bestuur is op zoek naar docenten die daar een workshop over hun eigen lessen, werkvormen of lesmateriaal willen geven. Hebt u iets ontwikkeld dat u op de Docentendag met uw collega's wilt delen? Stuur dan een mail met daarin uw workshopvoorstel (100-150 woorden) naar Aukje Schrijver: aukjeschrijver@nvlm.nl. U kunt zich aanmelden tot 1 oktober. Het bestuur stelt daarna - in overleg met ProDemos - het workshopaanbod samen. Daarbij is het uitgangspunt dat er voor verschillende schooltypen en over verschillende domeinen workshops worden aangeboden. Workshops die dichtbij de lespraktijk staan hebben de voorkeur. Daarnaast wordt gekeken naar de waardering voor workshops in voorgaande jaren en wordt gestreefd naar variatie ten opzichte van vorige Docentendagen. In principe worden workshops niet door uitgeverij of auteurs van lesmethoden gegeven.

Coen Gelinck

www.nvlm.nl

EN?

Het potlood en de enorme stapels examens liggen inmiddels achter ons. Toch vind ik de examentijd altijd een bijzondere en leuke tijd. De gespannen gezichten bij binnenkomst in de examenzaal, de opluchting na afloop in het zonnetje. Dan probeer ik altijd even wat leerlingen te spreken. 'En?', is een veelgestelde vraag in de maand mei. In elk geval weer veel actualiteit in de examens. Orgaandonatie bij het vmbo, Project X Haren bij de havo en de positie van het slachtoffer bij het vwo. In de pilotexamens ging het over arbeidsmigratie bij de havo en spanningen rondom Noord-Korea bij het vwo.

In de maand mei ging Europa ook naar de stembus. 'En?', is ook hierbij een veelgestelde vraag. Hoe hoog of laag wordt de opkomst en wat wordt de uitslag? Veelbesproken is het thema Europa in elk geval. In de media en in de klas. De meeste van onze collega's besteden er veel aandacht aan in de les en doen mee aan de Scholierenverkiezingen. Mooi en belangrijk.

In de maand mei presenteerde ook de Onderwijsraad het advies *Een eigentijds curriculum* waarin wordt ingegaan op de positie van het onderwijs in een complexe en veranderende samenleving. Het onderwijs moet 'bij de tijd' zijn en leerlingen met 'eenentwintigste-eeuwse vaardigheden' voorbereiden op hun toekomstig 'persoonlijk, maatschappelijk en beroepsmatig functioneren'. De Raad schrijft in zijn rapport over het belang van kritisch denken, (wereld)burgerschap, sociale en culturele vaardigheden en het functioneren in een democratische samenleving. Wat mij betreft een uitstekend advies, want onderwijs is meer dan taal en rekenen. Kijkend naar ons vak en onze examens kan ik alleen maar denken: 'wat een eigentijds curriculum'. Minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker namen het advies met een paar vriendelijke woorden in ontvangst en komen in de zomer met hun beleidsreactie. De enige te beantwoorden vraag voor de bewindslieden is: 'En?'

Hans Teunissen

Hans Teunissen is voorzitter van de NVLM

DE BOEKENKAST

EEN BOEK, EEN FILM OF EEN CD DIE IEDERE DOCENT MAATSCHAPPIJLEER IN ZIJN BOEKENKAST MOET HEBBEN STAAN VOLGENS lerarenopleider Hessel Nieuwelink

David Held, **MODELS OF DEMOCRACY, THIRD EDITION**

Polity Press, Cambridge, 2006

'Theoretisch gezien is democratie een concept dat nogal veel verschillende invullingen kent. Te denken valt aan directe en indirecte democratie of aan een meerderheids- of consensusdemocratie.

In de eindtermen van maatschappijleer, en ook vaak in lesmethoden, wordt aan deze veelzijdigheid erg weinig aandacht besteed. Onterecht in mijn ogen. In zijn *Models of Democracy* bespreekt David Held de geschiedenis van het denken over democratie en laat hij mooi zien dat er nogal uiteenlopende en conflicterende opvattingen over democratie zijn. Mijns inziens is dit verplichte kost voor alle docenten maatschappijleer.'

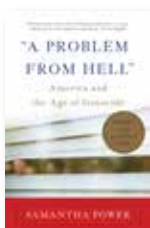

Meira Levinson, **NO CITIZEN LEFT BEHIND**

Harvard University Press, Cambridge MA, 2012

'Voordat Meira Levinson universitair docent aan Harvard werd heeft zij op verschillende middelbare scholen in de Verenigde Staten een soort maatschappijleer gegeven aan leerlingen uit lagere sociaaleconomische klassen die niet tot de *white majority* behoren. Zij neemt de lezer aan

de hand van haar ervaringen en wetenschappelijk onderzoek mee om duidelijk te maken dat het voor een gezonde democratie belangrijk is om deze jongeren ook de mogelijkheden te bieden om een bijdrage aan de samenleving te leveren. Daarvoor is maatschappijleer of burgerschaps- onderwijs cruciaal, juist voor deze leerlingen. Daarnaast moeten hun perspectieven serieus worden genomen en moet worden gerealiseerd dat normen van de (witte) middenklasse niet voor iedereen gelijkheid creëren. Een *must read* voor docenten maatschappijleer, maar misschien nog meer voor beleidsmakers.'

Samantha Power, **A PROBLEM FROM HELL: AMERICA AND THE AGE OF GENOCIDE**

HarperCollins, New York, 2002

Vertaald als: **PROBLEEM UIT DE HEL. AMERIKA, HET WESTEN EN HET TIJDPERK VAN DE GENOCIDE** Olympus, Amsterdam, 2008

'*A Problem from Hell* is een veel bekroond boek waarin Samantha Power beschrijft hoe de regeringen van de Verenigde Staten en andere westerse mogendheden

hebben toegekeken tijdens verschillende genocides in de twintigste eeuw. Tijdens deze massamoorden werd veelal aangegeven dat er niets kon worden gedaan of werd achteraf door regeringsleiders gezegd dat zij er tijdens de genocides er niet van op de hoogte waren. Power laat accuraat zien dat de passieve rol niet zozeer samenhangt met het *niet kunnen* of *niet weten*, maar met *niet willen*. Een schrijvende conclusie, maar ook Power heeft eerst als adviseur en nu als VN-ambassadeur van de regering-Obama geleerd dat in ingewikkelde conflicten het gemakkelijker is om aan te geven dat er wat moet gebeuren dan om het politieke kapitaal te verzamelen om dat ook daadwerkelijk te doen.'

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Wolter
Blankert

Douwe van
Domselaar

Janet
Duursma

Coen
Gelinck

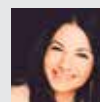
Daan van
der Hoek

Lieke
Meijs

Gerard
van Rossum

Dilek
Semur

Margret
Veerman

Anique
ter Welle

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO Janet Duursma

DRUK Drukkerij Haasbeek

UITGEVER

ProDemos, Hofweg 1H,
2511 AA Den Haag, telefoon 070 7504646
e-mail: uitgeverij@prodemos.nl

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag, telefoon 070 7504646
e-mail: menp@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaar-abonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon 070 757 02 00

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

AAN DE SLAG MET 200 JAAR KONINKRIJK

Nog een heel schooljaar feest!

In de periode 2013–2015 vieren we dat het Koninkrijk der Nederlanden 200 jaar bestaat. ProDemos heeft een lespakket met activerende werkvormen gemaakt over de verworvenheden van 200 jaar Koninkrijk.

Aan bod komen o.a.:

- De scheiding der machten
- Rechten van minderheden
- Ministeriële verantwoordelijkheid
- Nationale identiteit
- Overheid of markt?

Veel verworvenheden nodigen ook uit tot discussie. Waarom is het in andere landen anders geregeld? Is het Nederlandse systeem wel het beste? Wat kan er beter?

Een lespakket kost € 10,- en bestaat uit 35 leerlingenboekjes en een docentenhandleiding.

Er is een lespakket voor havo/vwo en een pakket voor vmbo.

WWW.PRODEMOS.NL/ 200 JAAR KONINKRIJK